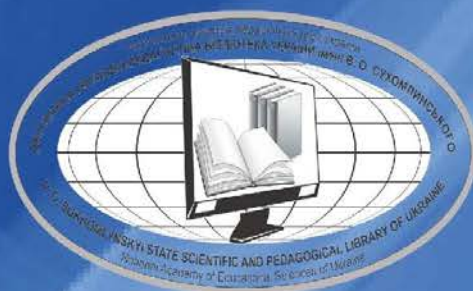

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

*Аналітичний вісник
у сфері освіти й науки*

**Випуск VII
2018**

Довідковий бюлетень

АНАЛІТИЧНИЙ ВІСНИК У СФЕРІ ОСВІТИ Й НАУКИ

Довідковий бюлетень

ЗМІСТ

Випуск VII, 2018 р.

*Рекомендовано вченою радою
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
(протокол № 6 від 24.05.2018 р.)*

Засновник

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Заснований у 2015 р.
Видається двічі на рік

Головний редактор

Л. Д. Березівська,
д-р пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України,
директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Редакційна колегія:

О. В. Воскобойнікова-Гузєва, д-р наук із соц.
комунікацій, ст. наук. співробітник, завідувач
кафедри бібліотекознавства та інформології
Інституту журналістики Київського університету
імені Бориса Грінченка,

С. М. Кравченко, канд. іст. наук, заступник
директора
з наукової роботи ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського (*заступник головного
редактора*),

С. В. Лапаєнко, канд. пед. наук, ст. наук.
співробітник, вчений секретар ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського,

А. В. Селецький, канд. іст. наук, ст. наук.
співробітник, завідувач відділу наукової
реферативної та аналітичної інформації у сфері
освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
(*відповідальний за випуск*),

Л. І. Самчук, завідувач відділу наукової
інформаційно-бібліографічної діяльності ДНПБ
України ім. В. О. Сухомлинського

НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА: ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

Самчук Л. І.

Дуальна освіта в Україні – інноваційна технологія навчання (рекомендаційний бібліографічний список).....2

ПЕДАГОГІЧНА НАУКА

Агалець І. О.

Сучасні тенденції неформальної освіти дорослих: вітчизняний та зарубіжний досвід (реферативний огляд)15

ПСИХОЛОГІЧНА НАУКА

Селецький А. В.

Підготовка учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри (аналітичний огляд)34

Горбенко Н. А.

Діти та Інтернет: реальні загрози віртуального світу (рекомендаційний бібліографічний список).....51

Адреса редакції:

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
вул. М. Берлінського, 9, Київ, 04060, Україна
тел. (044)467-22-14, тел./факс (044)440-35-48.
E-mail: dnpb@i.ua; <http://dnpb.gov.ua/ua/>

©Державна науково-педагогічна бібліотека
України імені В. О. Сухомлинського, 2018

Список має наскрізну нумерацію. У межах розділів документи розміщено за абеткою авторів і назв. Бібліографічні описи чинних законів України та підзаконних нормативно-правових актів згруповано за принципом верховенства права й абеткою назв. Використовується система гіперпосилань на електронні версії документів. Хронологічні рамки дібраного матеріалу: 2014–2018 рр.

Бібліографічний список адресовано науковим, науково-педагогічним і педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти та всім, кого цікавлять питання впровадження дуальної форми навчання в Україні.

1. **Про освіту** [Електронний ресурс] : Закон України від 5 верес. 2017 р. № № 2145-VIII // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

2. **Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року** [Електронний ресурс] : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 3 квіт. 2017 р. № 275-р // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80> (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

3. **Про впровадження елементів дуальної форми навчання** у професійну підготовку кваліфікованих робітників [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 23.06.2017 р. № 916 // Освіта.ua. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <https://osvita.ua/legislation/proftech/56443/> (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана. – Дод.: Перелік професійно-технічних навчальних закладів для впровадження упродовж 2017–2020 років елементів дуальної форми навчання з визначених робітничих професій; План (дорожня карта) упровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітничих кадрів.

4. **Про проведення дослідно-експериментальної роботи** за темою «Професійна підготовка кваліфікованих робітників з використанням елементів дуальної системи навчання» на базі закладів професійно-технічної освіти [Електронний ресурс]: наказ М-ва освіти і науки України від 16.03.2015 р. № 298 // Міністерство освіти і науки : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-04-17/3825/nmo-298-1.pdf> (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

5. **Концепція підготовки фахівців** за дуальною формою здобуття освіти в Україні [Електронний ресурс] : схвалено колегією М-ва освіти і науки України від 26 січ. 2018 р. // Friedrich-Ebert-Stiftung : [офіц. сайт Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <http://www.uam.in.ua/upload/medialibrary/3fb/3fb2c5c519f60251581d83fc2c139b61.pdf> (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

6. **[Про впровадження елементів дуальної форми навчання** у професійну підготовку кваліфікованих робітників] [Електронний ресурс] : лист Департаменту проф. освіти МОН України від 14.07.2017 р. № 3-545 // Навчально-методичний кабінет професійно-технічної освіти в Кіровоградській області : [офіц. сайт]. –

Текст. дані. – Кропивницький, 2017. – Режим доступу: http://nmk-pto.kr.ua/images/documents/Dualna_osvita/list_3_545.pdf(дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана. – Дод. 1: Положення про впровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників. – Режим доступу: http://nmk-pto.kr.ua/images/documents/Dualna_osvita/list_3_545_1.pdf; Дод. 2: Договір про дуальну форму навчання. – Режим доступу: http://nmk-pto.kr.ua/images/documents/Dualna_osvita/list_3_545_2.pdf.

* * *

7. **Андрейців, І.** Що таке дуальна освіта і навіщо вона українцям [Електронний ресурс] / Ірина Андрейців // Українська правда. – Текст. дані. – Київ, 2017. – 16 лют. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/02/16/222630/> (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

У статті висвітлено досвід Німеччини щодо впровадження дуальної форми навчання. Окреслено перспективи розвитку дуальної освіти в Україні.

8. **Бегма, О.** На виробництво – вже підготовленим [Електронний ресурс] / Олена Бегма // Сільські вісті. – Текст. дані. – Київ, 2018. – 23 лют. (№ 15). – Режим доступу: <http://www.silskivisti.kiev.ua/19562/index.php?n=38199> (дата звернення: 27.02.2018). – Назва з екрана.

Міністерство освіти і науки України анонсувало розробку проекту закону про дуальну освіту, покликаного докорінно змінити навчальний процес для студентів закладів вищої освіти.

9. **В Україні стартував німецько-український проект**, який передбачає запровадження дуальної системи професійно-технічного навчання [Електронний ресурс] // Федерація роботодавців України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://fru.ua/ua/events/members-events/v-ukraini-startuvav-nimetsko-ukrainskyi-proekt-iakui-peredbachaie-zaprovadzhennia-dualnoi-systemy-profesiino-tekhnichnoho-navchannia> (дата звернення: 27.02.2018). – Назва з екрана.

Про підписання Угоди про співпрацю між Освітнім центром баварської економіки (bbw) та професійно-технічними навчальними закладами України. У рамках цих угод у Волинській та Львівській областях розпочав роботу трирічний Німецько-український проект «Партнерство у сфері професійної освіти в Україні», мета якого за аналогією до системи підготовки робітничих кадрів у Німеччині адаптувати навчання до вимог приватного сектору, інтегрувати практично-виробниче навчання в освітній процес, встановити тривалу та плідну співпрацю між підприємствами та професійно-технічними закладами та підвищити репутацію профтехосвіти.

10. **Вем'ян, В. Г.** Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти / В. Г. Вем'ян, В. Г. Тер-Ованес'ян // Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2015. – Вип. 5. – С. 29–34. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2015_5_8(дата звернення: 27.02.2018).

У статті проаналізовано суть і значення дуальної системи професійної освіти та освітні заходи щодо використання зарубіжного досвіду організації навчального процесу. Розглянуто модульну систему професійного навчання як інноваційну концепцію, що докорінно змінює підхід до його організації.

11. **Докторович, В. М.** Дуальна система підготовки кваліфікованих робітників як форма інтеграції професійної освіти і виробництва / Докторович Валерія Миколаївна // Теоретико-методичні основи підготовки конкурентоздатних фахівців у контексті сучасного ринку праці : зб. матеріалів наук.-практ. конф., Кривий Ріг, 6 квіт. 2017 р. / НАПН України [та ін. ; за заг. ред. Л. М. Сергєєвої]. – Кривий Ріг, 2017. – С. 36–39. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://dpl-dnr.at.ua/ld/0/93.pdf> (дата звернення: 27.02.2018).

У статті розглянуто теоретичні й практичні аспекти дуальної організації підготовки фахівців на основі взаємозв'язку професійно-технічних навчальних закладів і підприємств-замовників кадрів.

12. **Дражниця, С. А.** Дуальне навчання як інтерактивна форма організації навчального процесу / С. А. Дражниця, О. М. Дражниця // Зб. наук. пр. Хмельниц. ін-ту соц. технологій Ун-ту «Україна» / Хмельниц. ін-т соц. технологій Ун-ту «Україна». – Хмельницький, 2016. – № 12. – С. 17–20 : рис. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2016_12_5 (дата звернення: 26.02.2018).

У статті визначено суть, основні принципи, переваги та недоліки дуального навчання як інтерактивної освітньої технології, проаналізовано європейський досвід дуального навчання, окреслено коло проблем, що перешкоджають запровадженню дуального навчання у вітчизняну професійну освіту, запропоновано структурну модель організації професійного навчання за дуальним принципом.

13. **Дрозіч, І.** Використання елементів дуальної системи навчання при підготовці кваліфікованих робітників з професії «Кухар» / Ірина Дрозіч // Молодь і ринок. – 2016. – № 4. – С. 139–143. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_4_32 (дата звернення: 02.02.2018).

У статті розглянуто основні аспекти організації професійної підготовки кваліфікованих робітників з використанням елементів дуальної системи навчання. Проаналізовано погляди науковців щодо ефективності використання елементів дуальної системи в навчальному процесі. Висвітлено досвід використання елементів дуальної системи в навчально-виробничому процесі ДНЗ «Хмельницький центр професійно-технічної освіти торгівлі та харчових технологій» у підготовці кваліфікованих робітників з професії «Кухар». Зроблено висновок, що підготовка майбутніх кухарів буде ефективною за умови впровадження елементів дуальної системи навчання.

14. **Дуальна освіта** [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/dualna-osvita> (дата звернення: 13.02.2018). – Назва з екрана.

На сайті Міністерства освіти і науки України вміщено інформацію щодо запровадження дуальної форми навчання в країні, зокрема, позитивні показники дуальної освіти, підстави для впровадження елементів дуальної системи навчання, основні зміни організації навчально-виробничого процесу при запровадженні елементів дуальної форми навчання, перспективи впровадження дуальної форми навчання в 2017–2020 рр.

15. **Дуальна освіта в діалозі** [Електронний ресурс] : звіт про виконання та результати проекту, а також рекомендації : реалізація проекту здійснена в рамках програми М-ва інозем. справ ФРН «Розбудова співпраці з громадянським суспільством в країнах східного партнерства та Росії», часові рамки виконання проекту: 01.06.2016 – 31.10.2017 / Партнери проекту: Представники громад. сусп-ва України і Німеччини ; координатори проекту: Іван Гаврилук, Райнхард Дуддек // Федерація роботодавців України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: http://fru.ua/images/Projektbericht_2017-08-14_ukr_V-1.pdf (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

У звіті висвітлено результати проекту «Дуальна освіта в діалозі», профінансованого Міністерством закордонних справ ФРН, та окреслено перспективи розвитку дуальних навчальних напрямів.

16. **Іщеряков, С.** Дуальна освіта – ми розпочали. Перші висновки [Електронний ресурс] / Сергій Іщеряков // Українська правда. – Текст. дані. – Київ, 2017. – 14 верес. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/09/14/226445/> (дата звернення: 26.02.2018). – Назва з екрана.

У статті розглянуто досвід Державного університету телекомунікацій щодо впровадження дуальної освіти, зокрема паралельного із навчанням стажування студентів у реальних проектах у київських філіях компаній Ciklum та EPAM.

17. **Іщеряков, С.** Як виховати власну «Кремнієву долину», або Дуальна освіта починається зі школи [Електронний ресурс] / Сергій Іщеряков // ОсвітаНова. – Текст. дані. – [Україна], 2017. – Режим доступу: <http://osvitanova.com.ua/posts/356-yak-vykhovaty-vlasnu-kremniyevu-dolynu-abo-dualna-osvita-pochynaietsia-zi-shkoly> (дата звернення: 26.02.2018). – Назва з екрана.

У статті йдеться про впровадження експериментальної програми «Школяр-програміст», що реалізувалася в школах Києва, Львова, Одеси та Івано-Франківська у співпраці з компанією SmartMeUniversity – розробником і постачальником технологічних рішень для організації ефективного навчання, провідною українською навчальною online-платформою, лідером ринку у сфері сучасного педагогічного дизайну, розробником ефективних online-курсів.

18. **Концепція підготовки гірничого інженера** в системі неперервної освіти (школа – ВНЗ – підприємство) / Микола Ступнік, Володимир Моркун, Зінаїда Бакум, Вікторія Ткачук // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. / Криворіз. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2016. – Вип. 48. – С. 34–43. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2016_48_10 (дата звернення: 22.03.2018).

У статті запропоновано концепцію підготовки гірничого інженера в системі неперервної освіти. Визначено етапи означеної підготовки: загальноосвітній заклад, вищий навчальний заклад, підприємство. Обґрунтовано значення профорієнтаційної роботи, дидактичні засади фахової підготовки майбутніх інженерів в умовах сучасного вишу, а також порушено проблеми адаптації випускників гірничих факультетів на підприємстві.

19. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти в Україні [Електронний ресурс] // Friedrich-Ebert-Stiftung : [офіц. сайт Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: http://fes.kiev.ua/n/cms/25/?tx_news_pi1%5Bnews%5D=373&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=4bb7fec85bc8ae3f46c63cfbacce1732 (дата звернення: 27.02.2018). – Назва з екрана.

Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти в Україні на розширеному засіданні Колегії Міністерства освіти і науки України, що відбулося 26 січня 2018 р.

20. Костюченко, О. Дуальна система підготовки кваліфікованих робітників : досвід упровадження / Ольга Костюченко // Профтехосвіта. – 2017. – № 10. – С. 2–4. – Бібліогр.: 3 назви.

У статті доведено, що дуальна освіта на сьогодні – одна з найефективніших форм підготовки робітників у світі. Це пояснюється основною її особливістю – навчання проводиться здебільшого не в навчальному закладі, а на підприємстві. Розглянуто результати проведення дослідно-експериментальної роботи з упровадження дуальної системи навчання в Краматорському вищому професійному училищі.

21. Кушнірецька, О. В. Особливості дуальної форми професійної підготовки кадрів у процесах освітньо-виробничої інтеграції / Кушнірецька О. В., Синюра-Ростун Н. Р. // Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Львів, 23 листоп. 2017 р.) / Львів. торг.-екон. ун-т [та ін. – Київ, 2017]. – С. 27–30. – Текст статті доступний в Інтернеті:

http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdzily/Naukovi_Vydannya/Docs/2017_ZbirnikFinConf.pdf (дата звернення: 13.02.2018).

У статті констатовано, що розвиток освітньо-виробничої інтеграції має відбуватися поетапно з урахуванням інтересів усіх контрагентів трансформаційних процесів та пошуку цілісної системи задоволення інтересів. Зроблено висновки, що впровадження в професійну підготовку кваліфікованих робітничих кадрів елементів дуальної форми навчання створить передумови для якісної підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних задовольнити вимоги загальнодержавного та регіональних ринків праці, а також забезпечить гнучкість і мобільність організації навчально-виробничого процесу, оновлення змісту освіти.

22. **Мирошниченко, К.** Упровадження елементів дуальної системи в професійній підготовці кваліфікованих робітників в Україні / Катерина Мирошниченко, Ірина Савченко // Проф.-техн. освіта. – 2017. – № 2. – С. 58–61.

У статті проаналізовано результати впровадження елементів дуальної системи підготовки кваліфікованих робітників в експериментальних навчальних закладах України, визначено проблемні аспекти та перспективи подальшого розвитку й поширення елементів дуальної освіти. Розглянуто ключові думки науковців щодо оцінки перших позитивних результатів і викликів у розв'язанні проблем із упровадження дуальної системи в закладах професійної освіти України.

23. **Мозгова, С.** Дуальна система навчання : використання в підготовці майбутніх гірників / Світлана Мозгова, Віктор Руденко, Сергій Чернишов // Профтехосвіта. – 2017. – № 7. – С. 7–12 : табл. – Бібліогр.: 7 назв.

У статті висвітлено досвід Золотівського професійного ліцею Луганської області щодо особливостей упровадження дуальної системи навчання.

24. **Мокін, Б. І.** Освоєння студентами вищих технічних навчальних закладів робітничих професій як один із варіантів реалізації ідеології дуальної освіти / Б. І. Мокін, О. М. Косарук // Вісн. Вінниць. політехн. ін-ту. – 2017. – № 2. – С. 103–109. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст. статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvpi_2017_2_17 (дата звернення: 13.02.2018).

У статті викладено ідеологію підвищення якості інженерної освіти шляхом паралельного освоєння студентами робітничих професій, що корелюються з інженерними. Розглянуто результати реалізації цієї ідеології у Вінницькому національному технічному університеті та показано, що вона є одним із варіантів ідеології дуальної освіти.

25. **Осипчук, Н.** В Україні поєднують навчання у вишах із виробничою практикою [Електронний ресурс] / Наталя Осипчук // Україна молода. – Текст. дані. – Київ, 2017. – 10 жовт. (№ 121). – Режим доступу: <http://umoloda.kiev.ua/number/3222/188/116576/> (дата звернення: 15.02.2018). – Назва з екрана.

Про семінар «Система вищої дуальної освіти в Німеччині та її досвід для України». Організатори семінару – Вища дуальна школа Гера-Айзенах і Німецьке товариство дружби в Тюрінгії з країнами Східної Європи. Розглянуто перспективи поширення дуальної освіти в Україні.

26. **Постоян, Т. Г.** Дуальна система навчання в умовах галузевої кластеризації / Т. Г. Постоян // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2015. – № 2. – С. 374–382. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст. статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_2_49 (дата звернення: 15.02.2018).

У статті на засадах позитивного світового досвіду використання дуальної системи професійної підготовки кадрів та принципів кластеризації галузей економіки запропоновано інноваційну освітню систему підготовки кадрів для виноградарсько-виноробної галузі в структурі виноградарського кластеру. Реалізація дуального навчання в кластерній системі підготовки галузевих кадрів

сприятиме переходу на якісно новий рівень підготовки та перепідготовки висококваліфікованих робітничих кадрів та фахівців галузі, що забезпечить конкурентоспроможність виноградарсько-виноробної галузі на міжнародному ринку.

27. Промисловці разом із провідними технічними університетами переймають досвід дуальної освіти у своїх німецьких колег [Електронний ресурс] // Вища освіта : інорм.-аналіт. портал про вищу освіту в Україні і за кордоном. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/novyny/osvita/9957-promyslovtsi-razom-iz-providnymy-tehnichnymy-universytetamy-perejmajut-dosvid-dualnoyi-osvity-u-svoyih-nimetskyh-koleg> (дата звернення: 19.02.2018). – Назва з екрана.

Про зустріч українських промисловців, керівництва механіко-машинобудівного інституту НТУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського» з представниками німецького проекту «Дуальна освіта в діалозі» (Duale Ausbildung Dialog) в рамках німецької програми «Східне партнерство», що відбулася у Федерації роботодавців України. Мета проекту – поділитися з Україною досвідом упровадження принципів дуальної освіти в практику закладів вищої освіти. Реалізація цього досвіду в Україні сприятиме більш ефективній взаємодії сфери освіти і науки з промисловістю та забезпечить відповідність професійної підготовки фахівців вимогам ринку праці.

28. Пятничук, Т. Експеримент з упровадження елементів дуальної системи підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах України / Тетяна Пятничук // Вища шк. – 2017. – № 5/6. – С. 78–84.

У статті висвітлено досвід використання розроблених функціональних моделей дуального змісту навчання майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. Проаналізовано процес синхронізації навчального матеріалу педагогічної дисципліни «Дидактичні основи професійної освіти» з технічними дисциплінами. Визначено питання, на основі яких здійснюється реалізація процесу синхронізації.

29. Розпочинається імплементація системи дуальної професійної освіти в Україні // Німецько-український агрополітичний діалог : [офіц. сайт проекту]. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <https://www.apd-ukraine.de/ua/ua/projekt/nasha-diyalnist/706-rozpochinaetsya-implementatsiya-sistemi-dualnoji-profesijnoji-osviti-v-ukrajini> (дата звернення: 15.02.2018). – Назва з екрана.

Про робочу зустріч представників аграрних навчальних закладів та аграрного бізнесу, що відбулася 28 лютого 2017 р. в Науково-методичному центрі «Агроосвіта». Учасники обговорили виклики у зв'язку з імплементацією системи професійної дуальної освіти та конкретний план дій.

30. Ткаченко, О. І. Співробітництво бізнесу та освіти як фактор зменшення ризиків для підприємств транспорту / Ткаченко О. І., Ткаченко К. О. // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія: Економіка і менеджмент / Міжнар. гуманітар. ун-т. – Одеса, 2017. – Вип. 23(1). – С. 140–143. – Бібліогр.: 17 назв. – Текст. статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_23\(1\)_32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_23(1)_32) (дата звернення: 15.03.2018).

У статті обґрунтовано механізм співробітництва підприємств-роботодавців з навчальними закладами на основі їх рейтингової оцінки для зменшення ризиків та витрат підприємств водного транспорту, спричинених недостатнім рівнем компетенцій кадрів.

31. Упровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників [Презентація] // Навчально-методичний кабінет професійно-технічної освіти в Кіровоградській області: [офіц. сайт]. – Електрон. дані. – Кропивницький, 2017. – Режим доступу: http://nmk-pto.kr.ua/images/documents/Dualna_osvita/Dualna_osvita_13_09.pdf (дата звернення: 15.02.2018). – Назва з екрана.

32. Хоменко, В. Г. Визначення та обґрунтування загальнонаукових основ розробки системи дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів / Хоменко В. Г. // UkrainianJournalofEducationalStudiesandInformationTechnology. – 2016. – Т. 4, № 2. – С. 56–63. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://ojs.mdpu.org.ua/index.php/itse/article/view/1836> (дата звернення: 15.02.2018).

У статті зроблено висновок, що моделювання подвійного дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю можливе за умови реалізації дуального підходу. Констатовано, що розв'язання цієї проблеми передбачає як складність проектування навчального матеріалу психолого-педагогічних дисциплін на предметну галузь технічних дисциплін для формування відповідних професійних компетентностей майбутніх інженерів-педагогів, так і складність урахування психічних процесів і механізмів засвоєння навчального матеріалу на основі специфічної (інженерно-педагогічної) діяльності.

33. Хоменко, В. Г. Використання лінійних функціональних моделей під час дуального навчання майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю / Віталій Хоменко // Молодь і ринок. – 2015. – № 7. – С. 30–35. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2015_7_7 (дата звернення: 02.02.2018).

Розглянуто функціональні моделі дуального змісту навчання майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. Проаналізовано процес синхронізації навчального матеріалу педагогічної дисципліни «Дидактичні основи професійної освіти» з технічними дисциплінами. Визначено питання, на основі яких здійснюється реалізація процесу синхронізації. Окреслено перспективи подальших досліджень проблеми синхронізації педагогічної дисципліни «Методика професійного навчання: дидактичне проектування» з технічними дисциплінами.

34. Хоменко, В. Г. Загальнонаукові засади розробки системи дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів / В. Г. Хоменко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти = Проблемы инженерно-педагогического образования = Problems of engineering pedagogic education : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. – Харків, 2014. – № 42/43. – Бібліогр.: 16 назв. –

Текст статті доступний в Інтернеті: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/handle/123456789/3942> (дата звернення: 27.02.2018).

У статті на основі аналізу сучасних підходів до розроблення змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів визначено, що моделювання дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів можливе за умови використання загальнонаукових підходів та положень. При розв'язанні цієї проблеми необхідно враховувати складність взаємодії функціональної та структурної підсистем системи дуального змісту професійної підготовки. Концепція теорії дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів має поняттєво-категоріальний апарат, що утворює єдину термінологічну систему концепції, яка містить ключові й допоміжні категорії й уточнюючі поняття.

35. Хоменко, В. Г. Зміст дуальних технологічних компетентностей майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю / Хоменко В. Г. // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. – Харків, 2014. – № 44. – С. 67–72. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/problemu44/11.pdf> (дата звернення: 27.02.2018).

Обґрунтовано використання групи дуальних технологічних компетентностей у процесі навчання майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. Визначено зміст дуальної компетентності з проектування технічних об'єктів і методик їх навчання й дуальної компетентності з використання технічних об'єктів та методик їх навчання, а також виокремлено знання й вміння з кожної дуальної компетентності, якими має володіти майбутній інженер-педагог комп'ютерного профілю.

36. Хоменко, В. Г. Зміст дуальних управлінських компетентностей майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю / Хоменко В. Г. // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. – Харків, 2014. – № 45. – С. 71–76. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2014_45_11 (дата звернення: 27.02.2018).

Обґрунтовано використання групи дуальних управлінських компетентностей у процесі навчання майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. Визначено зміст дуальної компетентності з планування технологічного процесу та процесу професійної підготовки, дуальної компетентності з обліку та аналізу управління технологічним процесом та процесом професійної підготовки та дуальної компетентності з регулювання технологічного процесу та процесу професійної підготовки.

37. Хоменко, В. Г. Построение модели дуальных профессиональных компетентностей будущих инженеров-педагогов компьютерного профиля / Хоменко Виталий Григорьевич // Образовательные технологии и общество. – 2015. – Т. 18, № 2. – С. 409–427. – Библиогр.: 23 назв. – Текст доступен в Интернете: <http://docplayer.ru/50342063-Postroenie-modeli-dualnyh-professionalnyh-kompetentnostey-budushchih-inzhenerov-pedagogov-kompyuternogo-profilya.html> (дата обращения: 15.02.2018).

У статті проаналізовано підходи до розроблення структури й моделювання змісту професійної підготовки. Визначено вимоги до розроблення системи дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. Проаналізовано професійну діяльність як основу для розроблення підсистеми дуальних професійних компетентностей системи дуального змісту професійної підготовки. Розроблено модель і спроектовано підсистему дуальних професійних компетентностей майбутніх інженерів-педагогів.

38. Хоменко, В. Г. Проблема проектування змісту професійної підготовки студентів інженерно-педагогічних спеціальностей комп'ютерного профілю в умовах компетентнісного підходу / Віталій Хоменко // Зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2014. – Ч. 1. – С. 387–394. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://www.library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2014/1/50.pdf (дата звернення: 15.02.2018).

Стаття присвячена проблемі проектування змісту професійної підготовки студентів інженерно-педагогічних спеціальностей комп'ютерного профілю в умовах компетентнісного підходу. Проаналізовано зміст професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю та визначено напрями його вдосконалення в умовах компетентнісного підходу. На основі аналізу сутності та проблем проектування змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю зроблено висновок, що зміст підготовки в умовах компетентнісного підходу має будуватися на змісті професійних компетентностей з урахуванням дуальності та бінарності професійної діяльності такого фахівця.

39. Хоменко, В. Г. Психолого-педагогічні основи розробки системи дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів / В. Г. Хоменко // Наук. зап. Серія: Педагогіка / Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2014. – № 1. – С. 197–204. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2014_1_36 (дата звернення: 02.02.2018).

Визначено, що моделювання дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю можливе за умови реалізації дуального підходу. У розв'язанні проблеми необхідно враховувати як складність відображення навчального матеріалу психолого-педагогічних дисциплін на предметну галузь технічних дисциплін у формування відповідних професійних компетентностей фахівців, так і складність урахування психічних процесів та механізмів засвоєння навчального матеріалу на основі специфічної (інженерно-педагогічної) діяльності.

40. Хоменко, В. Г. Розробка лінійних функціональних моделей дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю / Віталій Хоменко // Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2015. – № 1. – С. 287–293. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2015_1_50 (дата звернення: 05.03.2018).

У статті проаналізовано питання лінійних функціональних моделей дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. Висвітлено теоретичні засади дуального змісту, необхідні для побудови лінійних функціональних моделей. Розглянуто досвід розроблення лінійних функціональних моделей дуального змісту для технічних дисциплін професійної підготовки. Як приклад використання зазначених моделей обрано дисципліни «Виробниче навчання» та «Мови та технології програмування». Визначено й обґрунтовано особливості першого етапу реалізації дуалізації змісту професійної підготовки на основі синхронізації з дисципліною «Дидактичні основи професійної освіти».

41. Хоменко, В. Г. Розробка узагальненої функціональної моделі дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю / Хоменко В. Г. // Інформаційні технології в освіті : зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2015. – Вип. 23. – С. 147–155. – Бібліогр.: 12 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://ite.kspu.edu/webfm_send/840 (дата звернення: 15.02.2018).

У статті обґрунтовано та запропоновано узагальнену функціональну модель дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів з урахуванням процесу синхронізації психолого-педагогічної та інженерної професійної підготовки. Визначено три етапи реалізації процесу дуалізації професійної підготовки, послідовність яких визначається черговістю вивчення психолого-педагогічних дисциплін у навчанні інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. Узагальнена функціональна модель дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів дозволить реалізувати процес навчання дуального змісту. Використання цієї моделі сприятиме формуванню професійних дуальних компетентностей майбутнього інженера-педагога комп'ютерного профіля, оптимізації навчального процесу, формуванню професійної спрямованості навчання.

42. Хоменко, В. Г. Теоретичні та методичні засади розроблення дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Хоменко Віталій Григорович ; Укр. інж.-пед. акад. – Харків, 2015. – 40 с. : рис. – Текст автореферату дисертації доступний в Інтернеті: http://uipa.edu.ua/files/2015/11/homenko/_aref_homenko.pdf (дата звернення: 27.02.2018).

У дослідженні представлено теоретичне узагальнення і новий підхід до розв'язання проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю шляхом розроблення дуального змісту професійної підготовки. Визначено основні вимоги до моделювання дуального змісту та концептуальні філософські, загальнонаукові, психолого-педагогічні засади розроблення дуального змісту підготовки. Теоретично обґрунтовано та розроблено дуальний структурно функціональний підхід до проектування змісту професійної підготовки, узагальнені структурну та функціональні моделі дуального змісту, модель дуальних професійних

компетентностей, методика розроблення дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю.

43. **Хоменко, В. Г.** Теоретичні та методичні засади проектування дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю : монографія / Віталій Хоменко ; Укр. інж.-пед. акад. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – 472 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 429–472.

Проаналізовано проблеми професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю за умови компетентнісного підходу. Науково обґрунтовано теоретичні основи розробки дуального змісту професійної підготовки майбутніх фахівців. Розроблено структурну й функціональну моделі дуального змісту. Визначено зміст дуальних компетентностей майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. Запропоновано методика проектування дуального змісту професійної підготовки студентів інженерно-педагогічних спеціальностей.

44. **Хомишин, І. Ю.** Освіта і ринок праці: взаємний вплив та перетин інтересів =Educationandlabormarket:

relatedeffectandcircumstancesofinterests/ Хомишин І. Ю. // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2017. – Вип. 46, № 2. – С. 47–49. – Бібліогр.: 7 назв. –Текст статті доступний в Інтернеті: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.46/part_2/No.46-2.pdf#page=47 (дата звернення: 27.02.2018).

Досліджено сучасний стан взаємозв'язку освіти та ринку праці, визначено сучасні вимоги ринку праці до випускника закладу вищої освіти, окреслено основні напрями діяльності відповідних суб'єктів із метою реалізації діалогу ринку освіти й ринку праці, зокрема розвиток дуальної форми навчання.

45. **Яковенко, К. В.** Реалізація дуальної системи освіти в підготовці майбутніх фахівців з інформаційних технологій / К. В. Яковенко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 трав. 2016 р. «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників» : у 2 ч. / МОН України, НАПН України, Нац. техн. ун-т «ХПІ». – Харків, 2016. – Вип. 45, ч. 1. – С. 205–213. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/25362/1/Elita_2016_45_1_Yakovenko_Realizatsiia.pdf (дата звернення: 03.02.2018).

У статті розглянуто специфіку і переваги дуальної системи освіти. Визначено завдання, що можуть бути розв'язані в умовах дуальної системи освіти. Розглянуто зарубіжний досвід упровадження дуальної системи, що демонструє високі показники якості освіти. Зроблено висновок про те, що дуальна система навчання є однією з ефективних моделей кооперації навчання й виробництва, яка може бути використана як інноваційний тип організації навчального процесу у вищій освіті.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД (реферативний огляд)

Упорядник:

Агалець І.О.,

канд. пед. наук, доцент, старший науковий співробітник відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Одним із важливих завдань розбудови Української держави є реформування освіти, що відповідає вимогам демократичного громадянського суспільства і сприяє самовдосконаленню кожної особистості впродовж усього життя незалежно від її віку, статі, національності й соціального стану.

Ідея про освіту як процес, що триває протягом усього життя людини, відома ще з давніх часів. І особливо актуальною вона є для дорослих людей. Адже завдання, яке висуває життя, зможе виконати лише та людина, яка здатна протягом усього життя підвищувати свою компетентність, удосконалювати професійну майстерність. Необхідність неформальної освіти дорослих вмотивовано оновленням змісту освіти, появою нових педагогічних технологій, а також зростаючими обсягами науково-педагогічної інформації. Люди усвідомлюють важливість неформального навчання як засобу підвищення успішності своєї кар'єри та здобуття належного статусу в діловому світі. Значна кількість дорослих громадян кожного року залучається до тих або інших форм освіти громадян з метою досягнення найбільш оптимальної відповідності вимогам, що висуває життєдіяльність у професійному напрямі.

Державну політику щодо здійснення неформальної освіти закріплюють відповідні закони України та інші галузеві нормативно-правові документи, реалізують, зокрема, щорічні міжнародні тижні «Освіти дорослих в Україні», обґрунтовують численні дослідження з проблем освіти й навчання дорослих.

Важливе значення для сучасного стану нашої держави, особливо з огляду на подальшу динаміку в цьому напрямі, має вивчення світових тенденцій розвитку неформальної освіти, зарубіжного досвіду, творче застосування якого сприятиме вдосконаленню національної системи освіти, становленню й вдосконаленню різних форм навчання, типів навчальних закладів з урахуванням потреб й

інтересів громадян. Світова педагогічна практика підтверджує, що формальна освіта не може повністю задовольнити прагнення кожної людини у сфері професійної, соціокультурної й громадської діяльності. Наявність цього дисбалансу детермінує поширення неформальної освіти, що доповнює й вдосконалює основну освіту, дає можливість кожній особистості навчатися в певний за вибором час і спосіб, реалізовувати життєві плани, підвищувати рівень фахової й особистісної компетентності впродовж життя.

Таким чином, неформальна освіта дорослих має стати невід'ємною складовою освітнього процесу в сучасній Україні та перетворитися на потужний чинник суспільного прогресу й розвитку особистості.

Метою огляду є висвітлення широкого спектра результатів наукових досліджень з проблем неформальної освіти дорослих, зокрема, змісту, напрямів і технологій її розвитку, порівняльного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду.

I. НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЗАРУБІЖЖЯ

1. Неформальна складова сучасної вітчизняної освіти дорослих – вимоги часу / А. Б. Єрмоленко // Вісн. Нац. ун-ту оборони України: зб. наук. пр. / Нац. ун-т оборони України. – Київ, 2012. - Вип. 4. - С. 32-37.– Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2012_4_8 (дата звернення: 19.03.2018).

Висвітлено концептуальні засади становлення та розвитку неформальної складової сучасної вітчизняної освіти дорослих. Здійснено теоретичний аналіз наукової літератури з означеної проблеми. Наголошено, що освіта дорослих покликана сприяти позитивній самореалізації особистості на різних етапах життя та відстоювати інтереси людей. Акцентовано увагу на питаннях оптимізації неформальної освіти дорослих у контексті сучасних перетворень та можливості ефективного використання. Зазначено, що неформальна освіта як соціально-педагогічне явище і соціальний інститут не може розглядатися в статичному стані або як складова загальної системи освіти дорослих. Йдеться про те, що формальні освітні системи не спроможні забезпечити пізнавальні потреби громадян, які виникають у зв'язку із швидкими технічними, соціальними та економічними змінами в суспільстві, тому суттєвого впливу набувають підтримка й розвиток неформальної освіти. Сформульовано висновок про неформальну освіту дорослих як процес постійного співвідношення індивідуального досвіду особистості з досвідом соціальним, відображеним у науці й культурі, досвіді людей, фактичним результатом якої є приріст освітнього потенціалу, тобто самовизначення, нова інформованість, нові способи діяльності.

2. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади : монографія / [авт. кол.: Л. Б. Лук'янова, Л. Є. Сігасва, О. В. Аніщенко та ін.]. – Київ : Пед. думка, 2012. – 272 с.

Висвітлено актуальні проблеми освіти дорослих як невід'ємної складової освіти впродовж життя. Структуровано монографію вступом «Від авторів» та сімома розділами, до складу яких включено теми наукового матеріалу: «Розвиток освіти дорослих: теоретико-методологічні засади», «Розвиток освіти дорослих в Україні (початок XXI ст.)», «Гендерна культура особистості у системі професійної підготовки педагогів», «Соціально-психологічні аспекти освіти дорослих», «Психолого-педагогічні засади адаптації дорослого населення в умовах іншого лінгвокультурного середовища», «Історія розвитку освіти дорослих в Росії», «Теоретико-методологічні засади розвитку освіти дорослих у Російській Федерації». Зокрема, проаналізовано методологічні засади підготовки майбутніх викладачів до навчання дорослих, розвиток освіти дорослих в Україні на початку XXI ст., гендерну культуру особистості в системі професійної підготовки педагогів. Акцентовано увагу на соціально-психологічних аспектах освіти дорослих та представлено програму спецкурсу «Психологічні засади самоосвіти дорослих». В останньому розділі монографії здійснено аналіз психолого-педагогічних засад адаптації дорослого населення в умовах іншого лінгвокультурного середовища. Перелік використаної літератури подано в кінці кожного розділу монографії.

3. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / А. Гончарук // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2012. - Вип. 54. - С. 31-36. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2012_54_8 (дата звернення: 19.03.2018).

Висвітлено результати дослідження вивчення досвіду провідних країн Європейського Союзу зі створення та втілення в життя концепції освіти дорослих. Проаналізовано наукові джерела з теми дослідження. Відмічено, що освіта впродовж життя містить усі типи навчання: формальне (formal), неформальне (non-formal), інформальне (informal) навчання в усі вікові періоди. З'ясовано, що на сучасний стан у педагогічній науці немає однозначного визначення терміна «неформальна освіта дорослих». Викладено авторську інтерпретацію визначення поняття «неформальна освіта». Здійснено порівняльний аналіз освітньої сфери країн Європи, Великобританії та Сполучених Штатів Америки в XVII-XX ст. Прослідковано, що тенденції сучасної неформальної освіти дорослих у Європі полягають у пом'якшенні протистояння та протиставлення неформальної освіти формальній державній. Виокремлено спільні форми освіти Великобританії та Німеччини. Виявлено, що сучасний стан системи освіти дорослих цих країн розвивається у контексті однакових тенденцій. Наведено статистичні дані щодо залучення населення Євросоюзу до неформального навчання. Встановлено, що найбільш активну участь у неформальній освіті бере населення Швеції (70%), Норвегії та Фінляндії (50%), Німеччини (45%), Великобританії (40%). Зазначено, що звернення до позитивного педагогічного досвіду Великобританії та Німеччини дозволило розробити рекомендації щодо впровадження європейського досвіду у сфері неформальної освіти дорослих в Україні.

4. Філософія неформальної освіти: проблеми та перспективи розвитку/ Віктор Андрущенко // Вища освіта України. - 2013. - № 4. - С. 5-9. - Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2013_4_3 (дата звернення: 30.03.2018).

Висвітлено аналіз підходу до неформальної освіти як закономірного явища в освітньому процесі XXI ст. Наголошено, що освіта у зрілому віці стає такою самою потребою, як праця, культура й відпочинок. Схарактеризовано неформальну освіту як самоосвіту вільних особистостей, як освіту дорослих, освіту впродовж життя. Висловлено думку автора про те, що освіта впродовж життя мусить стати, з одного боку, лейтмотивом діяльності органів державного управління різного рівня та структур громадянського суспільства, а з іншого – внутрішньою потребою кожної людини. Зазначено, що характерною особливістю неформальної освіти є високий рівень свободи, якою кожен має розпоряджатись вільно. Описано специфічні особливості дорослої людини як суб'єкта навчального процесу. Звернуто увагу на те, що формування та розвиток безперервної освіти дорослих в Україні слід розглядати як важливу складову формування громадянського суспільства, соціальної та правової держави, як систему, що сприяє соціально-культурному розвитку та зростанню добробуту людей. Висловлено думку про те, що відповідальність за власну освіту та культурний розвиток особистість цілком і повністю має покласти на себе. Останнє не означає, що держава і суспільство усуватимуться від цього процесу. Навпаки, з огляду на сучасні реалії державна освітня політика має бути виваженою й цілеспрямованою в цьому сегменті інтелектуального розвитку.

5. Неформальна освіта дорослих: нове соціально-освітнє явище / О. В. Василенко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2013. - Вип. 7. - С. 35-44. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_7_5 (дата звернення: 19.03.2018).

Розглянуто неформальну освіту дорослих як відновлювальне й неперервне навчання. Схарактеризовано відмінності неформального навчання дорослих від навчання дітей, зокрема, способи, методи, умови, теоретичні засади, принципи. Наголошено, що метою неформальної освіти дорослих є сприяння задоволенню особистих освітніх потреб дорослих учнів, досягнення ними професійних цілей, тобто забезпечення реалізації людського потенціалу. Особливу увагу зосереджено на використанні підходу спільного (патисипативного) навчання в неформальній освіті дорослих, що ґрунтується на досвіді дорослих учнів і пов'язане з їхніми реальними потребами, є процесом власного зростання й відкриття та найбільш ефективне в навчанні дорослих. Обмірковано вибір відповідних методів навчання відповідно до цілей і спрямованості навчання. Зазначено, що використання принципів навчання дорослих, ефективний вибір методів відповідно до цілей і спрямованості неформального навчання сприяє підвищенню якості цього процесу.

6. Особливості використання вебінарів для розвитку духовно-моральних цінностей у неформальній освіті дорослих [Електронний

ресурс]/ І. С. Пічугіна // Інформаційні технології і засоби навчання : електрон. наук. фах. вид. / Ін-т інформ. технологій і засобів навчання НАПН України, Ун-т менеджменту освіти НАПН України. – Київ, 2014. - Т. 43, вип. 5. - С. 94-103. – Бібліогр.: 19 назв. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_43_5_10 (дата звернення: 19.03.2018). - Назва з екрана.

Розглянуто основні напрями роботи психолога з точки зору просвітницької і навчально-виховної діяльності неформальної освіти дорослих. Виявлено можливість здійснення просвітницької й навчально-виховної діяльності в рамках неформальної освіти дорослих, що дає можливість розвивати морально-духовні цінності дорослих за умови їх прагнення до самовдосконалення. Наголошено на актуалізації формування духовності у взаємозв'язку із сучасними вимогами до моральних якостей дорослих, що впливає з їх особливої функції в суспільстві щодо можливостей впливати на формування і становлення духовних цінностей підростаючого покоління. З'ясовано, що впровадження вебінарів створює віртуальну неформальну аудиторію для повноцінного навчання. Визначено особливості використання вебінарів з метою розвитку духовно-моральних цінностей у неформальній освіті дорослих шляхом проведення психологічної роботи у формі семінарів і тренінгів. Зроблено висновок, що використання вебінарів як інформаційно-комунікативної технології є плідним і ефективним інструментом у педагогічній діяльності, сприяє розвитку духовно-моральних цінностей дорослих у процесі неформальної освіти.

7. Особливості функціонування системи неформальної освіти дорослих у розвинених країнах Європи і США / Н. О. Терьохіна // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2014. - Вип. 2. - С. 161-169. - Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті:http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_2_22 (дата звернення: 19.03.2018).

Висвітлено результати аналізу основних документів європейських організацій стосовно освіти дорослих у світі. Зазначено, що розвинені європейські країни є найефективнішими в реалізації основної ідеї «освіта дорослих – ключ до XXI століття». Досліджено, що система освіти дорослих скандинавських країн як складова освітньої політики, спрямована на створення умов для реалізації концепції освіти впродовж життя, здійснюється незалежними навчальними закладами та організаціями за рахунок коштів влади. Розглянуто сучасну структуру та особливості системи неформальної освіти дорослих у Великій Британії і Сполучених Штатах Америки (США). З'ясовано, що неформальна освіта у Великій Британії здійснюється через розгалужену мережу навчальних закладів та установ, які є взаємодоповнюючими компонентами системи неформальної освіти дорослих, а навчально-виховний процес орієнтований на стимулювання до самопізнання, саморозвитку та самоосвіти. Констатовано, що: одним із головних завдань неформальної освіти дорослих у США є забезпечення провідної ролі країни на світовому економічному ринку, неформальна освіта стає прерогативою громадських організацій.

Сформульовано висновки: проблема освіти дорослих є провідною у діяльності міжнародних організацій розвинених європейських країн і США; освіта впродовж життя суттєво впливає на демократизацію суспільства; ретельне вивчення, запозичення та адаптація європейського досвіду організації неформальної освіти дорослих може бути корисним на шляху розбудови системи освіти в Україні.

8. Тенденції розвитку освіти дорослих: європейський досвід / Т. М. Десятов // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2014. - Вип. 1. - С. 182-190. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_1_26 (дата звернення: 19.03.2018).

Розглянуто проблеми освіти дорослих у зарубіжній практиці. Здійснено теоретичний аналіз наукової літератури із зазначеного питання. Акцентовано увагу на тому, що професійна підготовка дорослих – соціально-педагогічне явище, виникнення та розвиток якого обумовлено змінами в промисловості й сфері зайнятості. Висловлено критичні думки стосовно ситуації у світовій та українській освіті, що свідчить про збереження орієнтації її інституту на минуле - традиційно трактування освіти як засобу трансляції знань, умінь і навичок від старшого покоління до молодшого. Наголошено на важливості дотримання методологічного принципу, який полягає у формуванні нормативно-правової бази, зокрема, законодавство про освіту дорослих має регулювати відносини, пов'язані з професійною діяльністю, зі сторонами життям людини, суспільства, держави. Обстоюється позиція про те, що для української освіти дорослих близьким є досвід польської системи освіти дорослих. Виокремлено підходи щодо організації освіти дорослих і забезпечення її функціонування. Зазначено, що однією з актуальних проблем в Україні є проблема формування професійної культури майбутніх фахівців, їхньої конкурентоздатності, адаптації до сучасних умов та вимог ринку праці. Виокремлено причини відставання освіти дорослих України від практики технологічно розвинених країн. Зокрема, йдеться про недооцінювання потенційних можливостей дорослих, недостатнє наукове обґрунтування освітньої політики, відсутність необхідної нормативної і правової бази, недостатнє дослідження зарубіжного досвіду, замалу кількість рекомендаційних документів міжнародних організацій.

9. Теоретичні й методичні засади неформальної освіти дорослих: американський контекст / Н. О. Терьохіна // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2014. - № 10. - С. 203-209. - Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_10_27 (дата звернення: 20.03.2018).

Розглянуто теоретичні й методичні засади неформальної освіти дорослих у Сполучених Штатах Америки (США). Здійснено спробу дослідити еволюцію освіти дорослих в американській педагогічній літературі. Виявлено провідні чинники розвитку освіти дорослих у США. З'ясовано, що в кінці XIX – на початку ХХст. освіта дорослих у США розглядалася як додаткова освіта, не пов'язана з трудовою діяльністю. Доведено, що освіта дорослих є найдавнішим видом освіти у США. Показано, що розвиток інституційних форм освіти дорослих,

започаткування постійної фінансової підтримки від федерального уряду та ухвалення відповідного законодавства, заснування Американської асоціації освіти дорослих як органу координації всіх видів діяльності в цій сфері на загальнодержавному рівні та виокремлення освіти дорослих у самостійну галузь, усвідомлення державою та суспільством її важливості дають підстави стверджувати, що система освіти дорослих у США в цілому сформувалася в першій половині ХХ ст. Констатовано, що через освіту, як найбільш масовий соціальний інститут, здійснюється вплив на формування свідомості суспільства, регулюються процеси свідомого саморозвитку громадян. Схарактеризовано освіту дорослих у США як механізм досягнення стійкого економічного розвитку, гарантування громадянського прогресу та демократичного устрою суспільного життя, як вияв відповідальності суспільства за формування людського та соціального капіталу, що є ключовим елементом сучасного суспільства знань. Встановлено, що сучасна освіта дорослих у США – це багатофункціональна складна та гнучка система, спрямована на допомогу людині в саморозвитку, задоволенні освітніх потреб, адаптації до змін соціально-економічного середовища.

10. Неформальна освіта дорослих: психологічний контекст / С. Зінченко // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Ін-т реклами. – Київ, 2014. - Вип. 1. - С. 87-93. - Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ped_in_2014_1_16 (дата звернення: 19.03.2018).

Розглянуто особливості неформальної освіти дорослих, що забезпечують її цілісність як виду діяльності. Наголошено, що внутрішній сенс неперервної освіти дорослих визначає розвиток творчого потенціалу особистості, необхідного для підвищення якості соціального, культурного й професійного життя дорослої людини як активного суб'єкта соціо професійних відносин, й багатоаспектність функцій освіти дорослих, зокрема, компенсація пробілів, що залишилися від попередньої підготовки, оперативна адаптація до нововведень, зростання професійної майстерності, збагачення особистісної культури. Стверджується, що необхідність неформальної освіти має соціальну обумовленість, яка полягає в зміні змісту й характеру праці, виникненні необхідності постійного оновлення знань, що стає важливим чинником розвитку особистості на всіх етапах її життєвого і професійного шляху. Викладено вихідні постулати андрагогіки, з якими тісно пов'язана неформальна освіта. Окреслено основні риси неформальної освіти: державно-суспільний характер; тісні зв'язки з іншими підсистемами системи неперервної освіти; базування на теорії навчання дорослих (андрагогіці); розвиток ринку освітніх послуг; розвиток і поєднання різних форм освіти – законодавчої, адміністративної, економічної; наявність спеціально підготовлених кадрів (викладачів, консультантів, адміністраторів). Схарактеризовано комплекс функцій неформальної освіти, що забезпечують цілісність нового виду діяльності. Обумовлено успіх соціалізації та професіоналізації особистості. Проранжовано двома блоками зміст професійно-ціннісних орієнтацій, що відображають інтереси й потреби особистості, та

значущість трудової діяльності для особистості (орієнтації на цінності професії) з аналізом потреб і мотивів участі в ній. Сформульовано складові прояву культури особистості. Викладено авторське бачення сутності понять «духовність» і «інтелігентність» як характеристик культурної особистості. Зроблено висновок: освіта дорослих спрямована на теоретико-прикладну підготовку фахівця, самоосвіту й самовиховання, що в результаті є стимулом до саморозвитку, у тому числі психічного.

11. Тренди освіти дорослих: реалії та перспективи / О. Аніщенко // Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. - Мелітополь, 2015. - № 2. - С. 155-160. - Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2015_2_27 (дата звернення: 19.03.2018).

Висвітлено актуальні питання неформальної освіти дорослих у сучасних соціально-економічних умовах в Україні й країнах зарубіжжя. Проаналізовано пріоритетні напрями розвитку європейської освіти дорослих. Акцентовано увагу на необхідності розширення кола провайдерів послуг з освіти дорослих. Обґрунтовано пріоритетність розвитку неформальної освіти дорослих. Схарактеризовано різновікові практики освіти дорослих в Україні. Наголошено, що якість освіти дорослих залежить від взаємопов'язаних чинників: матеріально-технічного, соціального забезпечення, професійної компетентності педагогів, продуктивності взаємодії суб'єктів навчання. Дослідженням встановлено, що в розвинених зарубіжних країнах підготовка педагогічного персоналу для освіти дорослих є окремим напрямом підготовки фахівців. Зокрема, у структурі вищих навчальних закладів функціонують кафедри освіти дорослих з підготовки фахівців-андрагогів у форматі професійного й допрофесійного навчання. З'ясовано, що для України актуальними є розроблення методичного забезпечення для підготовки просвітників дорослих у форматі неформальної, неперервної й формальної освіти та державного освітнього стандарту вищої освіти за спеціальністю «Андрогогіка». На підставі результатів наукового пошуку стверджується, що основними трендами освіти дорослих є освіта впродовж життя, яка сприяє соціалізації громадян, виявленню можливостей їх задоволення.

12. Педагогічна роль психолога в неформальній освіті дорослих / І. С. Пічугіна // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2015. - Вип. 2. - С. 195-208. - Бібліогр.: 15 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2015_2_26 (дата звернення: 19.03.2018).

Розглянуто питання щодо педагогічної ролі практикуючого психолога в роботі з дорослими в неформальній освіті. Виокремлено методи дослідження. Звернуто увагу на значення для цього дослідження загальновідомого факту, що педагогіка є складовою теоретичних і прикладних наук, зміст яких передбачає вивчення процесів виховання, навчання й розвиток особистості. Розглянуто поняття «педагог», «психолог», «практикуючий психолог» в аспекті функцій цих

фахівців. Порівняно напрями діяльності практикуючого психолога з напрямками роботи андрагога-педагога та педагога в неформальній освіті дорослих. З'ясовано, що педагогіка, неформальна освіта дорослих та практична психологія здійснюють освітню діяльність, головним результатом якої є всебічний розвиток особистості. Визначено спільний напрям діяльності педагога і психолога – виховання й розвиток особистості дорослих, який доцільно реалізовувати в рамках міжпрофесійної взаємодії. На основі порівняльного аналізу означеного питання сформульовано висновок: неформальна освіта дорослих є одним з видів психологічної практики, яка може здійснюватися в рамках загальноприйнятої педагогічної діяльності, але поза стандартними заходами, формальними схемами та умовностями, що формують певну дисциплінарну форму освітнього процесу. Практикуючий психолог, надаючи психологічну допомогу дорослій людині та спрямовуючи особистість до її внутрішнього, і духовно-морального розвитку, здійснює тим самим педагогічну діяльність у неформальній освіті дорослих та виступає в ролі педагога-андрагога.

13. Зміст формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти / Оксана Жихорська // Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка: зб. наук. пр. / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2015. - № 2. - С. 113-120. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2015_2_20 (дата звернення: 20.03.2018).

Висвітлено результати дослідження змісту формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу (ВНЗ) в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти. Звернуто увагу на те, що навчально-допоміжний персонал має знати: структуру та зміст вищої освіти України, принципи функціонування ВНЗ, основні засади навчання й виховання студентської молоді, розуміти закономірності розвитку особистості, володіти управлінсько-організаційною та комунікативною компетентностями. Визначено процес інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти навчально-допоміжного персоналу ВНЗ як процес і результат, спрямований на забезпечення повноти й цілісності освіти шляхом взаємодії й розширення можливостей діяльності суб'єктів діяльності. Зазначено, що формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу є можливим за умови відібраного змісту, що відповідає сучасним вимогам до результатів навчання зазначеної категорії працівників. Окреслено зміст формування компетентностей навчально-допоміжного персоналу ВНЗ. Представлено професійні знання навчально-допоміжного персоналу як систему правових, документознавчих, управлінських, психолого-педагогічних, методичних, комунікативних, інформаційно-технологічних, аналітико-статистичних, здоров'язберігаючих знань. У вигляді таблиці 1 подано порівняльний аналіз рівнів важливості компетентностей навчально-допоміжного персоналу, у таблиці 2 –

пріоритетні напрями навчання навчально-допоміжного персоналу (експертні оцінки). Викладено авторське бачення щодо структурування змісту формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу.

14. Реалізація моделі формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти / О. В. Жихорська // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2015. - № 10. - С. 85-95. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_10_13 (дата звернення: 19.03.2018).

Розглянуто проблему формування й розвитку професійної компетентності працівників вищих навчальних закладів (ВНЗ) та визначення умов її реалізації. Виокремлено основні види діяльності навчально-допоміжного персоналу ВНЗ. Зауважено, що не всі працівники готові до виконання своїх посадових обов'язків, оскільки існуючі напрями підготовки та спеціальності не дають потрібних професійних знань, навичок і досвіду. Проаналізовано джерела психолого-педагогічного та методичного спрямування з порушеної проблеми. Зазначено, що формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу ВНЗ має здійснюватися окрім системи традиційної освіти ще й за рахунок інтеграції формальної освіти з неформальною та інформальною. Запропоновано авторське бачення визначення моделі формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу ВНЗ. Наведено у вигляді таблиці компоненти моделі в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти. Звернуто увагу на те, що реалізація моделі формування професійної компетентності передбачала чотири складники (короткотермінові курси, довготермінові курси з підвищення кваліфікації з відривом від виробництва, навчання на робочому місці, самонавчання) і супроводжувалася інструктуванням, наданням консультацій. Констатовано, що результати дослідження можуть використовуватися в процесі підготовки, адаптації, підвищення кваліфікації персоналу ВНЗ; реалізація моделі дасть змогу сформувати систему професійних знань, умінь, якостей для здійснення професійної діяльності.

15. Етапи розвитку міжнародного співробітництва у сфері неформальної освіти в європейському союзі / В. С. Заярна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2015. - Вип. 45. - С. 94-102. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_45_14 (дата звернення: 30.03.2018).

Висвітлено проблему розвитку міжнародного співробітництва у сфері неформальної освіти в Європейському Союзі (ЄС) відповідно до основних сучасних стратегій розвитку європейського суспільства. Наголошено, що в Україні розвиток сфери неформальної освіти є нагальною проблемою. Акцентовано увагу на історичному аналізі цього процесу, що є важливим для характеристики сучасного стану міжнародного співробітництва у сфері неформальної освіти й визначення перспектив його подальшого розвитку в

Україні. Здійснено аналіз міжнародних документів, наукової літератури, суспільно-політичних періодичних видань із зазначеної проблеми. Уточнено сутність поняття «розвиток міжнародного співробітництва у сфері неформальної освіти в ЄС». Запропоновано визначення поняття «етапи розвитку міжнародного співробітництва у сфері неформальної освіти в ЄС». Виокремлено та схарактеризовано етапи розвитку міжнародного співробітництва у сфері неформальної освіти в ЄС. З урахуванням аналізу визначених етапів розвитку міжнародного співробітництва у сфері неформальної освіти в ЄС виявлено зацікавленість європейської спільноти у розвитку міжнародного співробітництва на різних організаційних рівнях і за різними освітніми напрямками в аспекті розвитку неформальної освіти. Встановлено напрями інтеграційних й інноваційних процесів в освітній і молодіжній політиці ЄС, констатовано загальний прогрес у розвитку сфери освіти ЄС, в якій неформальна складова відіграє особливу роль у розбудові економічно успішного суспільства знань.

16. Розвиток системи освіти дорослих у США (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) / Н. М. Бідюк // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2015. - № 1. - С. 3-10. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_1_3 (дата звернення: 19.03.2018).

Висвітлено аналіз теоретичних підходів американських учених до проблеми освіти дорослих. Здійснено ретроспективний огляд становлення системи освіти дорослих у США. Вивчено вплив прогресивних філософських концепцій на становлення й розвиток системи освіти дорослих: необіхевіоризму, лібералізму, прагматизму, прогресивізму, реконструктивізму, технократизму, радикалізму, гуманізму. Окреслено провідні принципи, на яких має базуватись освіта дорослих. Особливу увагу сконцентровано на структурі, цілях, функціях, видах освіти дорослих (формальна, неформальна, інформальна), стратегічних напрямках розвитку в другій половині ХХ – початку ХХІ ст. Зазначено, що освіта дорослих розглядається як системне багатомірне явище, що має цілісний неперервний, адаптивний характер, охоплює сукупність взаємопов'язаних структурних елементів, які забезпечують динамічний і випереджувальний розвиток: законодавчу базу, освітні заклади й центри, федеральні програми, освітні та консультаційні програми, зміст, форми, інноваційні технології навчання, педагогічний персонал, науково-методичний супровід. Сформульовано висновки: системне функціонування освіти дорослих у США забезпечується в умовах ефективної діяльності органів державної влади, недержавних організацій, громадських об'єднань; освіта дорослих здійснюється відповідно до цілей і закономірностей розвитку американського суспільства й передбачає взаємозв'язок самоосвіти, саморозвитку й самореалізації; пріоритетними завданнями є інноваційність і професійна спрямованість освітніх програм, гнучкість системних зв'язків із роботодавцями та громадськими організаціями, наявність висококваліфікованих фахівців, які здійснюють навчання дорослих.

17. Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи / Д. Д. Плинокос, М. О. Коваленко // **Наук. пр. Кіровоград. нац. техн. ун-ту. Економічні науки : зб. наук. пр. / Кіровоград. нац. техн. ун-т. – Кіровоград, 2016. - Вип. 29. - С. 53-60. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2016_29_9 (дата звернення: 19.03.2018).**

Висвітлено наукові підходи щодо теоретичних засад розвитку неформальної освіти. На основі аналізу наукових джерел розглянуто визначення поняття «неформальна освіта», наведено його дефініції. З'ясовано, що дефініція поняття «неформальна освіта» є комплексною, єдиного визнаного терміна, що охоплює всі найістотніші ознаки, немає. Визначено основні характеристики неформальної освіти. Розглянуто особливості та детермінуючі риси неформальної освіти як чинника інноваційних перетворень у суспільстві. Обґрунтовано, що електронне навчання є різновидом неформального навчання в системі неформальної освіти. Виділено ознаки електронного навчання. Зазначено, що розвиток Internet-комунікацій дав поштовх до розвитку неформальної освіти, зокрема електронного навчання, яке визнано в розвинених країнах як таке, що найбільш резонує з ринком праці, сприяє підвищенню темпів розвитку національної економіки. З'ясовано, що питання розвитку неформальної освіти тісно пов'язано з питанням формування інноваційної моделі розвитку суспільства. Формування якісних знань, професійних навичок є можливим тільки в комплексній системі, що поєднує різні форми навчання та підвищення професійних компетенцій. Сформульовано висновки про те, що дослідження неформальної освіти дасть можливість використовувати її з метою прискорення переходу України до інноваційно орієнтованої економічної моделі, забезпечить сталий розвиток національної економіки.

18. Сутнісно-змістова характеристика поняття «неформальна освіта дорослих» в українському та зарубіжному науково-освітньому дискурсі / І. В. Мелешко // **Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2016. - Вип. 51. - С. 231-238. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_51_33 (дата звернення: 20.03.2018).**

Розглянуто питання проведення компаративного аналізу підходів українських та зарубіжних науковців до поняття «неформальна освіта дорослих». Здійснено теоретичний аналіз наукових джерел з означеного питання. З'ясовано, що в чинних нормативних документах України не визначено поняття «неформальна освіта», у сучасній світовій та європейській педагогічній практиці не існує єдиного обґрунтування поняття «неформальна освіта дорослих». Визначено специфіку та основні характеристики неформальної освіти як освітньої діяльності, що має структуру, освітню мету, часові межі, інфраструктурну підтримку й відбувається свідомо (на принципах добровільності, демократичності, опори на інтереси та потреби особистості), але не передбачає здобуття освіти відповідно до стандартів традиційної освіти за освітніми програмами визнаних державою кваліфікацій, здобутті дорослою

особистістю результати та досягнення не підтверджуються відповідним документом про освіту. Особливу увагу приділено проблемам неформальної освіти дорослих як однієї з форм освіти впродовж життя та перспективам її розвитку. Обстоюється визначення, що розглядає неформальну освіту дорослих як прагнення набутти знання для життя в суспільстві та прагнення подолати або зменшити життєві труднощі.

19. Неформальна освіта дорослих: поняття, принципи і методи / О. В. Василенко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2016. - Вип. 1. - С. 25-34. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2016_1_5 (дата звернення: 19.03.2018).

Розглянуто поняття неформальної освіти дорослих як відновлювальне й неперервне навчання. Обстоюється позиція про те, що неформальне навчання дорослих характеризується відмінними від навчання дітей способами і методами, умовами, має свої теоретичні засади і принципи. Наголошено, що неформальна освіта дорослих сприяє задоволенню особистих освітніх потреб дорослих учнів, досягненню ними професійних цілей, кінцева мета якої полягає в забезпеченні реалізації людського потенціалу. Особливу увагу зосереджено на використанні підходу спільного (патисипативного) навчання в неформальній освіті дорослих, яке ґрунтується на досвіді дорослих учнів, пов'язане з їхніми реальними потребами, є процесом власного зростання й відкриття та найбільш ефективно в навчанні дорослих. Обумовлено вибір методів навчання відповідно до цілей і спрямованості навчання. Зазначено, що використання принципів навчання дорослих, ефективний вибір методів відповідно до цілей і спрямованості неформального навчання сприяє підвищенню рівня цього процесу.

20. Форми освіти дорослих у системі післядипломного навчання / Р. Преснер // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка / Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка, Рада молодих вчених. – Дрогобиц, 2016. - Вип. 15. - С. 408-413. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2016_15_51 (дата звернення: 19.03.2018).

Висвітлено питання теоретичного обґрунтування форм освіти дорослих у системі післядипломного навчання. Здійснено теоретичний аналіз наукової літератури із зазначеного питання. Розглянуто форми освіти дорослих у межах післядипломного навчання. Обумовлено необхідність розв'язання низки проблем у сфері освіти дорослих. Виокремлено на основні проблеми у сфері освіти дорослих, у тому числі післядипломної. Доведено важливість розширення форм освіти дорослих. Констатовано, що, окрім формальної, корисними для реалізації концепції навчання впродовж життя є неформальна та інформальна освіта. Наведено характеристики неформальної та інформальної освіти, проранжовано інституції таких форм освіти. Зазначено, що неформальна освіта – це будь-яке отримання нової інформації про різні сторони життя за допомогою навчання через різні курси, гуртки за інтересами, відвідування церкви тощо. Обстоюється,

що головним завданням освіти дорослих, незважаючи на форму її здобуття, є створення умов для навчання людини задля реалізації її життєвих цілей і прагнень.

21. Валідація результатів неформальної освіти дорослих у США / Н. О. Терьохіна // Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. – Глухів, 2016. - Вип. 30. - С. 57-63. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2016_30_9 (дата звернення: 19.03.2018).

Розглянуто проблему визнання результатів неформальної освіти дорослих та результатів попереднього навчання в Сполучених Штатах Америки (США). Наголошено, що валідація результатів неформальної освіти дорослої людини підвищує професійну самоідентифікацію, стимулює інтерес і потребу в освіті впродовж життя, підвищує конкурентоспроможність на ринку праці. Виокремлено форми визнання результатів навчання - сертифікація, валідація, ідентифікація. Встановлено, що в різних країнах по-різному трактують поняття «валідація результатів неформальної освіти дорослих». Визначено основні методи здійснення валідації результатів неформальної освіти дорослих: тестування, екзамен, дискусія, заявні методи (в основі яких лежить самооцінка своїх професійних і особистісних компетентностей за спеціально розробленими критеріями), співбесіда, спостереження, моделювання ситуації, портфоліо. Схарактеризовано механізми валідації неформальної освіти дорослих, що використовуються в США. Зазначено, що особлива увага приділяється валідації результатів неформальної освіти дорослих, які прагнуть інтегруватися в суспільство, на ринок праці, у систему освіти.

22. Неформальна освіта дорослих як відповідь на виклики сьогодення (канадський досвід) / В. М. Жуковський, Ю. І. Шустак // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2016. - Вип. 1. - С. 71-80. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2016_1_11 (дата звернення: 20.03.2018).

Висвітлено аналіз підходів канадських науковців щодо визначення поняття «неформальна освіта». Здійснено теоретичний аналіз наукових джерел канадських й українських дослідників. З'ясовано відмінність неформальної освіти від формальної та інформальної. Проаналізовано зміст неформальної освіти дорослих, її форми та методи. Аргументовано актуальність неформальної освіти в сучасному суспільстві. Здійснено аналіз статистичних даних, що відображають активність дорослих Канади у сфері неформальної освіти. Схарактеризовано вікові, соціальні, економічні та гендерні особливості учасників неформальної освіти. Виокремлено низку мотивів, що спонукають дорослих навчатися в системі неформальної освіти Канади. Виявлено труднощі, що перешкоджають задоволенню освітніх потреб канадців. Наголошено на важливості неформальної освіти, зокрема, за допомогою навчання дорослі досягають поставлених цілей, отримують більше задоволення від життя та

відіграють динамічнішу роль у суспільстві. Констатовано високу успішність системи неформальної освіти, що формується в сучасній Канаді.

23. Неформальна освіта дорослих у нормативно-правовому полі України / Ю. І. Шустак // Наук. зап. Бердян. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Бердян. держ. пед. ун-т. - Бердянськ, 2016. – Вип. 2. - С. 233-239. - Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://bdpu.org/pedagogy/ua/files/2016/2/42.pdf> (дата звернення: 30.03.2018).

Висвітлено проблему виявлення понять неформальної освіти, освіти дорослих та освіти протягом життя в нормативно-правовій базі України. Здійснено аналіз наукової та спеціальної літератури із зазначеної проблеми. Наголошено, що неформальна освіта є більш динамічною (як механізм й інструмент системи освіти) порівняно з формальною системою освіти, оскільки передбачає інваріантність, реагує на запити суспільства та окремого індивіда. Зазначено, що поняття «освіта дорослих» й «громадянська освіта» не мають визначення в українському законодавстві. Досліджено наявність понять неформальної освіти, освіти дорослих та освіти протягом життя у законодавстві України. Проаналізовано поняття, які використано в українських нормативно-правових актах і які застосовуються для позначення явищ, що в сучасній системі освіти України охоплює термін «неформальна освіта». Запропоновано шляхи створення впорядкованого ефективного легального поля, здатного регулювати всі сфери функціонування системи неформальної освіти дорослих в Україні. Зроблено висновок, що з огляду на специфіку організації навчання дорослих, форма і методи неформальної освіти є зручними й дієвими для оптимізації процесу та досягнення результатів, тому поняття «неформальна освіта» та «освіта дорослих» переплітаються в сучасному науковому дискурсі.

24. Освітні івенти як засіб формування громадянськості в неформальній освіті дорослих / Олена Львівна Рассказова // Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. – Глухів, 2017. - Вип. 3. - С. 269-280. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2017_3_37 (дата звернення: 13.03.2018).

Розглянуто питання обґрунтування івент-простору для задоволення нагальних освітніх потреб дорослих і впливу на формування громадянськості з точки зору неформальної освіти дорослих та її можливостей швидкого реагування на актуальні запити суспільства. Проаналізовано наукові праці з означеного питання. Розкрито сутність терміна «івент». Висвітлено результати першого етапу проміжного дослідження – виявлення особливостей організації і проведення івентів, подано їх стислий опис та загальну характеристику освітніх можливостей. Здійснено спробу розкрити можливості освітніх івентів щодо формування громадянськості дорослих як життєвої позиції людини та її відповідальності перед громадянським колективом. Звернуто увагу на те, що залежно від пріоритетних завдань освітні івенти можна умовно

об'єднати в категоріальні групи - офіційні, ділові, культурні. Зазначено, що проаналізовані івенти мають масовий, груповий, камерний характер.

25. Забезпечення якісного розвитку неформальної освіти дорослих / Світлана Закревська // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2017. - Вип. 3/4. - С. 125-129. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2017_3-4_22 (дата звернення: 15.03.2018).

Висвітлено проблему забезпечення якості в неформальному секторі освіти дорослих на основі вивчення напрямів якісного розвитку вищої освіти в європейських країнах. Акцентовано увагу на Європейських стандартах і рекомендаціях забезпечення якості у вищих навчальних закладах. Наголошено на важливості комплексного підходу та системного аналізу зовнішніх й внутрішніх чинників реалізації цього завдання у сфері неформальної освіти дорослих. Наведено показники, за якими «Українська мережа освіти дорослих та розвитку інновацій» досліджує проблематику аналізу якості неформальної освіти дорослих. Зазначено, що критерії якості неформальної освіти залежать від національних особливостей розвитку неперервної освіти, серед яких найважливішими є форми і методи забезпечення якості, актуальність на ринку праці, адаптація змісту до реальних економічних умов і стану ринку праці в країні, якісне навчання (обсяг і рівень здобутих знань, вміння і можливість людей застосовувати їх на практиці). Обстоюється позиція про те, що для України важливо на державному рівні приділяти належну увагу комплексному підходу до системи забезпечення якості й прозорості, кращому розумінню неформальної освіти з точки зору зовнішнього й внутрішнього оцінювання.

Список використаних джерел:

1. **Єрмоленко, А. Б.** Неформальна складова сучасної вітчизняної освіти дорослих – вимоги часу / А. Б. Єрмоленко // Вісн. Нац. ун-ту оборони України : зб. наук. пр. / Нац. ун-т оборони України. – Київ, 2012. - Вип. 4. - С. 32-37. – Бібліогр.: 10 назв.

2. **Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади : монографія / [авт. кол.: Л. Б. Лук'янова, Л. Є. Сігаєва, О. В. Аніщенко та ін.]. – Київ : Пед. думка, 2012. – 272 с.**

3. **Гончарук, А.** Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / А. Гончарук // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2012. - Вип. 54. - С. 31-36. – Бібліогр.: 6 назв.

4. **Андрущенко, В.** Філософія неформальної освіти: проблеми та перспективи розвитку / Віктор Андрущенко // Вища освіта України. - 2013. - № 4. - С. 5-9. – Бібліогр.: 3 назви.

5. **Василенко, О. В.** Неформальна освіта дорослих: нове соціально-освітнє явище / О. В. Василенко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2013. - Вип. 7. - С. 35-44. – Бібліогр.: 9 назв.

6. **Пічугіна, І. С.** Особливості використання вебінарів для розвитку духовно-моральних цінностей у неформальній освіті дорослих [Електронний

ресурс] / І. С. Пічугіна // Інформаційні технології і засоби навчання : електрон. наук. фах. вид. / Ін-т інформ. технологій і засобів навчання НАПН України, Ун-т менеджменту освіти НАПН України. – Текст. дані. – Київ, 2014. - Т. 43, вип. 5. - С. 94-103. – Бібліогр.: 19 назв.

7. **Терьохіна, Н. О.** Особливості функціонування системи неформальної освіти дорослих у розвинених країнах Європи і США / Н. О. Терьохіна // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2014. - Вип. 2. - С. 161-169. -Бібліогр.: 9 назв.

8. **Десятов, Т. М.** Тенденції розвитку освіти дорослих: європейський досвід / Т. М. Десятов // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2014. - Вип. 1. - С. 182-190. – Бібліогр.: 7 назв.

9. **Терьохіна, Н. О.** Теоретичні й методичні засади неформальної освіти дорослих: американський контекст / Н. О. Терьохіна // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2014. - № 10. - С. 203-209. -Бібліогр.: 9 назв.

10. **Зінченко, С.** Неформальна освіта дорослих: психологічний контекст / С. Зінченко // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Ін-т реклами. – Київ, 2014. - Вип. 1. - С. 87-93. -Бібліогр.: 11 назв.

11. **Аніщенко, О.** Тренди освіти дорослих: реалії та перспективи / О. Аніщенко // Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. - Мелітополь, 2015. - № 2. - С. 155-160. -Бібліогр.: 13 назв.

12. **Пічугіна, І. С.** Педагогічна роль психолога в неформальній освіті дорослих / І. С. Пічугіна // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2015. - Вип. 2. - С. 195-208. - Бібліогр.: 15 назв.

13. **Жихорська, О.** Зміст формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти / Оксана Жихорська // Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. - Мелітополь, 2015. - № 2. - С. 113-120. – Бібліогр.: 6 назв.

14. **Жихорська, О. В.** Реалізація моделі формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу в умовах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти / О. В. Жихорська // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2015. - № 10. - С. 85-95. – Бібліогр.: 9 назв.

15. **Заярна, В. С.** Етапи розвитку міжнародного співробітництва у сфері неформальної освіти в європейському союзі / В. С. Заярна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2015. - Вип. 45. - С. 94-102. – Бібліогр.: 7 назв.

16. **Бідюк, Н. М.** Розвиток системи освіти дорослих у США (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) / Н. М. Бідюк // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2015. - № 1. - С. 3-10. – Бібліогр.: 7 назв.

17. **Плинокос, Д. Д.** Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи / Д. Д. Плинокос, М. О. Коваленко // Наук. пр. Кіровоград. нац. техн. ун-ту. Економічні науки: зб. наук. пр. / Кіровоград. нац. техн. ун-т. – Кіровоград, 2016. - Вип. 29. - С. 53-60. – Бібліогр.: 14 назв.

18. **Мелешко, І. В.** Сутнісно-змістова характеристика поняття «неформальна освіта дорослих» в українському та зарубіжному науково-освітньому дискурсі / І. В. Мелешко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2016. - Вип. 51. - С. 231-238. – Бібліогр.: 10 назв.

19. **Василенко, О. В.** Неформальна освіта дорослих: поняття, принципи і методи / О. В. Василенко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2016. - Вип. 1. - С. 25-34. – Бібліогр.: 9 назв.

20. **Преснер, Р.** Форми освіти дорослих у системі післядипломного навчання / Р. Преснер // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка / Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка, Рада молодих вчених. – Дрогобич, 2016. - Вип. 15. - С. 408–413. – Бібліогр.: 8 назв.

21. **Терьохіна, Н. О.** Валідація результатів неформальної освіти дорослих у США / Н. О. Терьохіна // Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. – Глухів, 2016. - Вип. 30. - С. 57-63. – Бібліогр.: 13 назв.

22. **Жуковський, В. М.** Неформальна освіта дорослих як відповідь на виклики сьогодення (канадський досвід) / В. М. Жуковський, Ю. І. Шустак // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2016. - Вип. 1. - С. 71-80. – Бібліогр.: 10 назв.

23. **Шустак, Ю. І.** Неформальна освіта дорослих у нормативно-правовому полі України / Ю. І. Шустак // Наук. зап. Бердян. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Бердян. держ. пед. ун-т. - Бердянськ, 2016. – Вип. 2. - С. 233-239. - Бібліогр.: 14 назв.

24. **Рассказова, О. Л.** Освітні івенти як засіб формування громадянськості в неформальній освіті дорослих / Олена Львівна Рассказова // Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. – Глухів, 2017. - Вип. 3. - С. 269-280. – Бібліогр.: 8 назв.

25. **Закревська, С.** Забезпечення якісного розвитку неформальної освіти дорослих / Світлана Закревська // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2017. - Вип. 3/4. - С. 125-129. – Бібліогр.: 10 назв.

Отже, місія неформальної освіти дорослих полягає в залученні громадян до повноцінного багатоаспектного соціального життя.

Актуалізована новітніми викликами потреба навчатися впродовж життя має відображати не тільки покликану часом сьогоденну економічну необхідність, а й відігравати ключову роль у динамічному розвитку гуманітарної сфери суспільства, відновленні стабільності та прогресу освіти, культури та особистості.

ПІДГОТОВКА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ВИБОРУ Й РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ

(аналітичний огляд, частина II)

Частина I – див.: Аналітичний вісник у сфері освіти й науки. – 2017. –
Вип. 6. – С. 39–53.

Упорядник:

Селецький А. В.,

канд. іст. наук,

старший науковий співробітник,
завідувач відділу наукової реферативної
та аналітичної інформації у сфері освіти
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Трансформації базисних структур українського суспільства, динамізм оновлення суспільної свідомості й цивілізації неминуче призводять до зміни механізмів забезпечення життєдіяльності кожної особистості, особливо молоді. Моделі, за якими раніше діяла людина, виявляються малоефективними в умовах нового соціуму. Відтак у кожній особистості виникає потреба пристосуватися до нових форм поведінки, оновлення поглядів, спектра думок, цінностей та уявлень про особистісний і професійний успіх. Соціально-економічні й культурні перетворення в суспільстві закономірно впливають на уявлення людини про її соціальний стан, місце і роль у суспільстві, цілі, завдання, які вона ставить перед собою, й успіхи, яких вже досягла або прагне досягти. Сукупність таких уявлень у певних соціальних групах, зокрема учнівської молоді, визначає поведінку, ставлення до навчання, професійної діяльності, суспільства.

У сфері освіти актуальності набувають проблеми вивчення сутнісних характеристик підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри, формування їхніх уявлень про життєвий і професійний успіх, що тісно пов'язані між собою, виявлення їх змісту, суперечностей та формування тенденцій подальшого розвитку. З огляду на це у статті доктора педагогічних наук професора В. Орлова [34] проаналізовано сучасні дослідження, з теми професійного успіху, подано визначення цього феномену та опис його видів. Формування уявлень учнівської молоді про успіх розглядається як психолого-педагогічна проблема. Результати дослідження проблем формування уявлень про професійний успіх, викладені в публікації, переконують читача, що цей процес має ґрунтуватися на дотриманні певних принципів (єдності навчання й виховання,

науковості, єдності теоретичного й практичного знання, системності, доступності, активності) і передбачати реалізацію кількох етапів педагогічної діяльності:

1) формування настанови на важливість адекватного уявлення про професійний успіх;

2) збагачення знань про умови професійної діяльності, її цілі та завдання;

3) поглиблення знань і розширення вмінь і навичок у певній галузі професійної діяльності;

5) упровадження уявлень у повсякденну життєдіяльність шляхом розширення комунікативних зв'язків з працівниками певної галузі, з виробничниками.

За підсумками проведеного дослідження розроблено рекомендації для педагогів щодо формування уявлень майбутніх робітників про професійний успіх:

1. Формуванню уявлень учнів про професійний успіх має передувати детальне вивчення їхніх індивідуальних переваг та недоліків у контексті можливого обрання професії.

2. Така діяльність має здійснюватися в рамках групової роботи, але передбачати можливості додаткової індивідуальної взаємодії з кожним учнем, який зазнає труднощів у виборі професії.

3. Формувати уявлення про професійний успіх необхідно за рахунок збагачення ціннісних настанов, накопичення знань про способи досягнення цілей, розширення контексту значущості здобуття професії на всі сфери життєдіяльності.

4. Формування уявлень про професійний успіх має долати односторонність на основі розподілу уваги педагога на комплекс компонентів – психологічний, ціннісно-смысловий і регулятивний.

5. Важливою педагогічною умовою формування уявлень про професійний успіх є інтеграція зусиль школи, ПТНЗ та сім'ї.

Проблемі формування громадянської свідомості та уявлень про кар'єру в учнів ПТНЗ присвячено іншу публікацію цього ж автора [45]. У дослідженні увагу зосереджено на значущості зазначеного процесу, зокрема його впливові на світоглядні настанови майбутніх робітників, їхніх уявлень про майбутню кар'єру. Причому автор обґрунтовує взаємозв'язки й суперечності між уявленнями про професійний успіх, громадянською позицією, прагненнями щодо соціокультурного обов'язку, що дає можливість для вільного і всебічного розвитку особистості майбутнього фахівця. Зокрема, науковець звертає увагу на те, що сучасний науковий дискурс демонструє спроби обґрунтування різних підходів до розуміння громадянськості позиції, оцінка яких виявляється неоднозначною. Беззаперечним є міркування, що світоглядні позиції людей тісно пов'язані з їхніми уявленнями про життєвий і професійний успіх, перспективи кар'єрного зростання в соціальних і економічних умовах конкретної держави. Дослідження успішності людини в різних сферах діяльності здійснюються в країнах Євросоюзу і в Україні, однак феномен утвердження громадянської позиції в контексті формування уявлення про кар'єрний успіх ще не став предметом цілісного наукового аналізу в українській педагогіці. Результати проведеного

дослідження свідчать, що уявлення учнів професійної школи про кар'єрний успіх залежать не тільки від зовнішніх чинників (освітніх, соціальних, економічних, політичних, виробничих тощо), а й від індивідуальних характеристик суб'єкта професійних досягнень, його громадянської позиції. Але саме в системі професійної освіти в людини під час проектування траєкторії кар'єри формуються максимально наближені до дійсності уявлення про власний кар'єрний успіх і переконання щодо рівня індивідуальних досягнень. Вони виявляються не у безпредметних фантазіях, а в реальних обставинах, конкретних виробничих умовах, за конкретними параметрами поетапного професійного розвитку. Наявність таких переконань, на думку автора, стимулює людину до активної діяльності, спрямованої на перетворення довкілля, зміни світу для її особистого успіху й розвитку громадянського суспільства.

У праці В. Орлова «Аксіогенез уявлень учнів ПТНЗ про професійний успіх» [31] йдеться про зміни в ціннісних уявленнях людини, зокрема уявленнях про професійний успіх учнів і викладачів ПТНЗ, які автор розглядає як особливу форму активності в пошуках смислу життя, сенсів навчальної і професійної діяльності, характерну для професійного становлення в особистісному розвитку учнів ПТНЗ, майбутніх фахівців у різних галузях виробництва. З огляду на факт існування широкого розмаїття концепцій цінностей та їх типологій, цінність, на думку автора, є поліфункціональною. Категорія «цінність» найчастіше використовується поряд з такими поняттями, як «успіх», «благо», «ідеал», «еталон», «норма» та ін. Таким чином, у науці використовуються різні ознаки, що об'єднані категорією «цінність». Завдання науковця полягало у виокремленні універсальних ознак, що зберігаються як ціннісні ставлення до уявлень викладачів і учнів про професійний і життєвий успіх. В Україні уявлення молоді про життєвий і професійний успіх формуються в умовах оновлення середовища існування, змін в ієрархічній структурі життєвих цінностей особистості і, як результат, у суперечливості системи цінностей, що детермінують успіх. Ціннісні уявлення, своєю чергою, закономірно відображають домінуючу в суспільстві систему цінностей як показника розвитку культури й суспільства. Вивчення цінностей молоді щодо життєвого й професійного успіху допомагає виявити ступінь її адаптації до нових умов, визначити її інноваційний потенціал, що впливає на розвиток українського суспільства в майбутньому. Розвиток в учнів ПТНЗ ціннісних уявлень про професійний успіх потребує створення суб'єктами освітнього процесу педагогічних умов, необхідних для підвищення ступеня суб'єктності майбутнього робітника за допомогою розкриття його потенційних можливостей та активізації внутрішніх особистісних ресурсів, що сприяє успішному професійному самовизначенню, проектуванню та реалізації особистої професійної перспективи в майбутньому. Модельований процес педагогічного супроводу формування в учня уявлень про професійний успіх у процесі життєвого і професійного самовизначення розглядається автором як сприяння в розкритті потенційних можливостей та ресурсів і є відкритою педагогічною системою, що передбачає здійснення різноманітних видів і форм діяльності

суб'єктів у спеціально організованому соціальному й освітньому просторі з метою профорієнтаційної взаємодії, професійної підготовки і професійного становлення.

Завданням дослідження «Формування кар'єрних орієнтацій учнів професійної школи як педагогічна проблема» [33] В. Орлова є висвітлення соціально-економічної, психолого-педагогічної й професійно-методичної значущості кар'єрних орієнтацій як особливого феномену в особистісній структурі випускників професійних коледжів і ліцеїв. На думку науковця, незалежно від економічного стану держави професійний розвиток випускників, добробут молодих фахівців умотивовується насамперед їхніми кар'єрними орієнтаціями. Автор наголошує на тому, що важливим чинником професійного розвитку учнів коледжів і ліцеїв є визначені педагогом професійного навчання цілі фахової діяльності в підготовці вихованців до професійної кар'єри. Особливої уваги при цьому заслуговує й те, зазначає науковець, що педагог професійного навчання має можливості орієнтувати майбутнього фахівця на успішну професійну кар'єру. Разом з тим В. Орлов зауважує, що формування кар'єрних орієнтацій не повинно відбуватися спонтанно. Це важливий і досить складний психолого-педагогічний процес, від якого значною мірою залежить майбутнє випускника професійного навчального закладу. Зазначено, що робота з формування кар'єрних орієнтацій майбутніх робітників має відбуватися в тісній взаємодії з практичним психологом і плануватися відповідними службами кар'єрного консультування у співпраці з роботодавцями і соціальними партнерами.

Розглядаючи кар'єрні орієнтації суб'єктів сучасної професійної школи [32], В. Орлов здійснює аналіз численних варіантів тлумачення суті кар'єри, схарактеризовує зумовлені історико-суспільними чинниками інтерпретації соціально-економічного значення й важливості феномену кар'єри в підвищенні рівня якості професійної освіти, активізації пізнавальної діяльності, мотивації майбутніх фахівців до професійного самовдосконалення, а відтак – зорієнтованості учнів сучасної професійної школи на успіх в реалізації професійної кар'єри. Автором висловлюється позиція, що подолання кризи на рівні суспільної свідомості – це набагато складніший і важливіший процес, аніж модернізація промислового виробництва. У зв'язку з цим, на думку дослідника, науковцям та освітянам необхідно зосереджувати особливу увагу на важливості розвитку підприємницької й кар'єрної компетентності, формуванні кар'єрних орієнтацій майбутніх фахівців у сфері матеріального виробництва й духовного збагачення вагомих світоглядно-ціннісних орієнтирів пересічних громадян і суспільства. У статті доведено, що соціально-економічні чинники сучасного етапу цивілізаційного становлення незалежної Української держави мотивують громадян до виявлення активної творчої позиції, підприємницьких якостей, тобто максимального зосередження зусиль на здійсненні істотного внеску в соціально-економічний поступ. Автором, зокрема, сформульовано висновок, що з психолого-педагогічної точки зору кращою є індивідуальна кар'єра, здійснювана на основі самопізнання, самовдосконалення й самоврядування. Крім цього, ним схарактеризовано різні напрями кар'єрних орієнтацій фахівців, обґрунтовано

доцільність використання восьми основних орієнтацій, які американський психолог Едгар Шейн (Edgar Schein) назвав «кар'єрними якорями». Зокрема, серед кар'єрних орієнтацій, що наявні в учнів сучасної професійної школи вирізняються такі: «стабільність», «менеджмент», «інтеграція стилів життя».

Важливим аспектом реформування системи професійної освіти й навчання доктор педагогічних наук Л. Єршова [6] вважає підготовку фахівців, здатних раціонально планувати й реалізовувати власну професійну кар'єру з урахуванням до особистісних потреб та актуальних запитів суспільства. Серед факторів впливу на розвиток професійної кар'єри одними з найвагоміших автор визначає макроекономічні, що діють як на державному, так і на інституційному рівнях. На державному рівні найбільш значимими макрофакторами є стан ринку праці, якість технологічної бази вітчизняних підприємств, правове забезпечення взаємозв'язків держави й бізнесу, демографічна ситуація тощо. Головними чинниками інституційного рівня є стан функціонування системи професійно-технічної освіти, особливості діяльності вітчизняних підприємств та організацій, специфіка їх взаємовідносин. До негативних факторів державного рівня науковець відносить: проблеми, пов'язані з роздержавленням підприємств, що детермінували не завжди позитивні зміни у відносинах між робітниками, роботодавцями та державою, потужні міграційні процеси, зумовлені високим рівнем безробіття й наявністю значної кількості внутрішньо переміщених осіб; застарілу структуру ринку праці та його нездатність до вчасного сприйняття інноваційних економічних тенденцій; переважання попиту на малокваліфіковану працю; недостатній рівень професійної мобільності виробничого персоналу. До негативних чинників інституційного рівня Л. Єршова відносить, з одного боку, – стан системи ПТО та окремих навчальних закладів, а з іншого – підприємств та організацій. У системі ПТО, на думку науковця, негативними чинниками, що потужно впливають на усвідомлення молоддю професійної кар'єри, є: зменшення контингенту учнів, зростання кількості неефективних малокомплектних закладів, не виправдано поверхове ставлення до викладання предметів соціогуманітарного циклу, недостатня професійна спрямованість викладання загальноосвітніх дисциплін, низький рівень упровадження новітніх виробничих технологій, невідповідність рівня компетентності випускників ПТНЗ сучасним вимогам ринку праці, невдоволення роботодавців якістю робочої сили. Пом'якшенню негативних впливів макрофакторів, за свідченням автора, можуть сприяти створені при ПТНЗ центри розвитку професійної кар'єри.

Обґрунтуванню методологічних підходів до проблеми побудови професійної кар'єри учнівською молоддю присвячено низку праць доктора педагогічних наук професора В. Лозовецької [28–30]. Зокрема, автором здійснено обґрунтування методологічних підходів до визначення форм підтримки та допомоги особистості в професійному самовизначенні. Акцентовано увагу на тому, що професійне самовизначення особистості має передбачати можливість вільного професійного вибору за умови ефективного саморозвитку особистості на всіх життєвих етапах із наданням відповідної допомоги щодо адекватного й

усвідомленого сприйняття соціально-економічних змін, цілей та мотивів професійної діяльності, можливості подальшого кар'єрного зростання [28].

У наступній публікації цього ж автора висвітлено теоретико-методологічні аспекти процесуальної сутності кар'єри майбутніх фахівців у її організаційному, особистісному і соціальному вимірах [29]. Акцентовано увагу на відсутності цілісної й системної теорії щодо успішного професійного розвитку й планування кар'єри майбутніх фахівців. Розглядаючи кар'єру як складний феномен у життєдіяльності людини, В. Лозовецька доводить, що успішність кар'єри особистості має передбачати її системну спрямованість на ефективний професійний розвиток на всіх етапах становлення, навчання практичних умінь і навичок щодо реалізації кар'єрних технологій, визначення особистісних кар'єрних настанов та умов їх реалізації з урахуванням сучасних професійних цінностей і реалій, індивідуальних її здібностей та можливостей; розроблення механізмів відповідного психолого-педагогічного супроводу майбутніх фахівців в умовах варіативного освітнього середовища, зокрема технік психологічного впливу на формування адекватної адаптивної поведінки особистості в конкретних умовах професійної діяльності. Логічна побудова аргументів дає змогу науковцеві зробити такий висновок: успішність кар'єри майбутніх фахівців можлива за умови активного професійного розвитку, системної психологічної спрямованості, формування професійної Я-концепції як специфічно організованої системи, осмисленої й актуалізованої в контексті ефективного здійснення певного виду професійної діяльності, системного професійного зростання з дотриманням активної позиції щодо планування й розвитку кар'єри в конкретних умовах праці.

У статті «Професійне становлення особистості в сучасних умовах праці» [30] В. Лозовецькою акцентовано увагу на тому, що ринкові умови діяльності передбачають підготовку особистості, здатної самостійно приймати професійні рішення щодо тих чи інших проблем і завдань. Компетентному фахівцеві мають бути притаманні принаймні такі характеристики, як ефективність роботи; оперативне реагування на вимоги сучасного ринку праці; креативність і творчість у професійних діях; усвідомлення ролі особистого внеску в досягнення спільних цілей праці; мобільність і гнучкість в оволодінні знаннями й вміннями; готовність оволодівати додатковими компетенціями і кваліфікаціями; здатність до аналізу й прогнозування результатів професійної діяльності тощо. У публікації обґрунтовано концептуальні засади професійного становлення сучасної особистості із застосуванням компетентнісно-діяльнісного підходу з системним відтворенням у навчальному процесі реальних умов професійної діяльності, оновленням змісту, форм і методів професійного навчання задля формування відповідного рівня компетентності в тій чи іншій сфері діяльності, усвідомлення майбутнім фахівцем особистісного сенсу і професійних цілей, своїх емоцій та емоційних відносин; свого характеру, особистісної спрямованості й світогляду під час взаємодії з іншими людьми у сфері виробничих відносин. У процесі навчання має розвиватися соціальна і професійна мотивація: соціальна - через усвідомлення соціально-економічної ролі особистості в умовах ринкового середовища; професійна - через розвиток професійних цілей, мотивів, проектування

відповідного змісту навчальної інформації, форм і методів навчання із сприйняттям себе як члена професійного колективу. Встановлено, що успішність професійного становлення особистості істотно зумовлена компетентністю викладача, зокрема його готовністю до реалізації навчально-виховних цілей, спрямованих на професійний саморозвиток та професійне становлення особистості кожного із його слухачів. Ці та інші розроблені дослідником наукові проблеми, що належать до сфери професійного самовизначення учнів та побудови професійної кар'єри учнівською молоддю, висвітлювалися також у зарубіжних виданнях [43, 44].

Н. Торчевська у своїй публікації звертає увагу на етико-моральні аспекти підготовки учнівської молоді до вибору і побудови професійної кар'єри [41]. Правомірність цієї проблеми автор обґрунтовує такими аргументами. Професійна кар'єра сучасного кваліфікованого робітника характеризується цілеспрямованим і системним розвитком його особистості відповідно до моральних категорій, за допомогою яких виражаються моральні принципи, норми, настанови, оцінки, правила поведінки на робочому місці, у трудовому колективі. Притаманними цьому процесу є соціально-особистісне зростання, індивідуальний підхід до глибинного процесу професіоналізації, формування професійної відповідальності, професійних уподобань, настанов тощо. З огляду на це автор формулює критерії та показники моральної готовності підлітків до вибору професії, уточнює визначення й суть терміносполуки «етико-моральні аспекти підготовки учнівської молоді до вибору й побудови професійної кар'єри», розглядає форми роботи з учнівською молоддю з розвитку її етико-моральних якостей у навчальній та поза навчальній діяльності.

Підсумовуючи виклад матеріалу, науковець робить висновок про те, що формування етико-моральних аспектів підготовки учнівської молоді до вибору й побудови професійної кар'єри є тривалим багатоаспектним процесом розвитку особистості, спрямованим на самовдосконалення й успішну самореалізацію в подальшій професійній діяльності, що передбачає формування етико-моральних настанов, ціннісних орієнтацій учнівської молоді, які становлять певну систему, регулюють подальшу професійну діяльність, морально-етичне ставлення до виконання виробничих завдань, трудової дисципліни; сформованість соціальної відповідальності, моральної самосвідомості, порядності, гідності, честі та інших важливих моральних категорій, необхідних для успішного вибору й реалізації професійної кар'єри.

Статтю «Особливості професійного самовизначення учнів ПТНЗ» В. Калошина [20] присвячено аналізу сформованості відповідних часу суб'єктивних якостей, серед яких найважливішими є здатність до швидкої орієнтації в соціальній ситуації, готовність до переорієнтації та перенавчання, оновлення знань, умінь і навичок, самостійність і відповідальність за свій вибір, уміння «переконструювати» в структурі своєї особистості окремі елементи з урахуванням цілей, завдань і умов ситуації. Зокрема, автор як визнаний фахівець з проблематики позитивного мислення певну увагу приділяє теоретичним і

практичним питанням щодо формування в учнівської молоді таких рис особистості, як активність, впевненість у власних силах, оптимізм.

Аналіз проблеми формування готовності учнів ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри в педагогічній практиці здійснено в працях С. Алексєєвої [1, 3]. Зокрема, розкрито актуальність визначення проблеми формування готовності учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри через орієнтацію на актуалізацію можливостей особистості, перетворення її на суб'єкт, який здатний до свідомого саморозвитку, вільного вибору свого життєвого шляху. Викладено основні складові процесу формування готовності учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри. Обґрунтовано необхідність формування психологічної готовності учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри, яка розглядається як сукупність мотиваційного, когнітивного, креативного, рефлексивного компонентів, що необхідні для здійснення свідомої організації й регуляції своєї професійної діяльності та поведінки. Проаналізовано сутність поняття «кар'єрні очікування» та «кар'єрні орієнтації». Виокремлено основні їх типи та визначено, що формування готовності учнівської молоді до вибору й успішної реалізації професійної кар'єри має відбуватися з урахуванням домінування можливих кар'єрних орієнтацій, що формують мотиваційний компонент. Наголошено на ефективності психолого-педагогічного супроводу учнівської молоді, що передбачає надання психолого-педагогічної підтримки в процесі формування готовності їх до вибору професійної кар'єри шляхом створення оптимальних умов для майбутньої професійної самореалізації. Основним завданням такої психолого-педагогічної підтримки учнівської молоді, на думку науковця, є надання допомоги у визначенні професійних інтересів, ознайомлення з можливостям адаптації до певних професійних ситуацій та творчої самореалізації у майбутній професії. Визначено, що формування готовності учнівської молоді до вибору й успішної реалізації професійної кар'єри має передбачати формування навичок її самостійного планування. На думку дослідника, цей процес передбачає початкове формулювання й подальше уточнення власних професійних цілей; визначення та оцінку учнями своїх професійних нахилів та здібностей; здобуття необхідної базової освіти за обраною професією; професійну мобільність, під якою розуміється здатність і готовність особистості за необхідності не лише змінити місце роботи, а й осопанувати нову професію.

Крім того, автором викладено основні результати дослідження кар'єрних очікувань і кар'єрних цілей випускників ПТНЗ, оцінювання ними майбутніх перспектив розвитку власної професійної кар'єри та розуміння засобів її реалізації, висвітлено певні труднощі, що мають долати учні під час навчання та їх вплив на неперспективні кар'єрні очікування. Проаналізовано умови, які необхідно створювати в ПТНЗ для формування готовності учнів до успішної реалізації професійної кар'єри. Серед них науковець особливо наголошує на необхідності забезпечення взаємозв'язку змістово-процесуальної складової професійної підготовки з внутрішньоособистісним формуванням готовності до реалізації професійної кар'єри, створення в учнівської молоді потреб та інтересів

до професійної діяльності з усвідомленою перспективністю, розвиток комунікативних компетенцій майбутнього фахівця і знань з основ побудови системи міжособистісних відносин у виробничому, професійному середовищі, консультування щодо реалізації кар'єри.

У працях арт-терапевта Л. Злочевської науковці та педагоги-практики знайдуть науково обґрунтовані та апробовані в процесі експериментальної перевірки практичні поради щодо використання ефективних педагогічних технологій навчання. Зокрема, дослідник презентує авторську орієнтовно-розвивальну програму «Сходинки до професії», спрямовану на допомогу учнівській молоді в активізації процесів особистісного, життєвого й професійного самовизначення та допомогу у формуванні свідомого ставлення до свого професійного майбутнього [17-19].

Наукова розвідка М. Карп'юк «Ціннісна складова соціально-професійної компетентності кваліфікованих робітників» [26] містить спробу вмотивування необхідності здобуття й поглиблення духовно-інноваційних знань - ціннісної складової соціально-професійної компетентності виробничого персоналу підприємств, які в умовах деформаційних загострень змушені долати перешкоди до бажаної гармонізації взаємозв'язків та взаємовідносин у системі «людина – суспільство (економіка) – природа» з метою забезпечення умов безпечного стабільного розвитку та професійної самореалізації «тут і тепер». Автор звертає увагу на зв'язок конструктивного розвитку особистості будь-якої професії пов'язаний з розумінням нею морально-етичних законів, що регламентують норми її професійної, соціально-виробничої чи родинно-сімейної поведінки. Мета духовного поступу особистості кваліфікованого фахівця XXI століття, на думку науковця, це еволюція індивідуальної свідомості, постійне сходження до свого потенціалу, що стає можливим, якщо особистість кваліфікованого фахівця спиратиметься на необхідні для цього початкові, але достатні знання. Автор вважає, що духовно-інноваційні знання є ціннісною складовою соціально-професійної компетентності кваліфікованих фахівців, адже сприяють соціалізації й професіоналізації молодого покоління працівників. До наукового доробку цього автора належать праці з питань формування комунікативної компетентності кваліфікованих фахівців [23], розвитку духовної свідомості кваліфікованих фахівців як чинника поглиблення їхньої соціально-професійної компетентності [24], діагностування й психокорекційних заходів розвитку професійної самосвідомості [21], комунікативної компетентності й ділової контактності як умови професійної самореалізації майбутніх кваліфікованих робітників [22], світоглядної компетентності випускників ПТНЗ як основи для нейтралізації соціально-психологічних механізмів маніпуляції їх свідомістю [25].

Алгоритм здійснення психолого-педагогічного супроводу процесу самопізнання як важливої складової саморозвитку учнівської молоді й планування ними власної кар'єрної траєкторії розглянуто в праці М. Вовковінського [5].

Теоретичні й практичні аспекти формування здорового способу життя учнівської молоді як складової професійного здоров'я висвітлено в публікаціях Ю. Павлова [35–37]. Науковець наголошує на необхідності завчасного виховання

активного ставлення особистості до власного здоров'я, розуміння того, що здоров'я – найважливіша цінність, дарована людині природою. У сучасних умовах особливу загрозу життю людини становить ВІЛ-інфекція, що зумовлює тяжкі демографічні наслідки, серйозні соціально-економічні втрати – скорочення трудових ресурсів та зниження продуктивності праці й темпів економічного розвитку. Першорядна роль у збереженні й формуванні професійного здоров'я належить самій людині, способу її життя, системі цінностей, рівню гармонізації внутрішнього світу та відносин із соціальним і професійним оточенням. У ПТНЗ, на думку автора, одним із основних навчально-виховних завдань є здійснення відповідної профілактичної роботи. Акцентовано увагу на тому, що в ПТНЗ є певне відставання освітньої системи від об'єктивних потреб суспільства й особистості. Відсутня стійка мотивація до здорового способу життя, переважна частина молоді страждає серйозними порушеннями здоров'я та фізичного розвитку, недостатньо здійснюється системний контроль за станом фізичного й психічного розвитку і здоров'я учнів, низьким є рівень поінформованості молоді щодо причин і наслідків ВІЛ/СНІДу, наркоманії та алкоголізму, немає комплексної цілеспрямованої системи підготовки з формування професійного здоров'я учнівської молоді. Ю. Павлов виокремлює низку несприятливих педагогічних чинників. Так, на думку автора мета збереження здоров'я учнівської молоді не стала поки що домінуючою в системі професійної освіти; недостатньою є цілеспрямована підготовка викладачів і керівників навчальних закладів щодо застосування в педагогічному процесі здоров'язберігаючих технологій; відчувається брак наукових і методичних праць з проблеми формування професійного здоров'я учнівської молоді як майбутніх фахівців певного напрямку професійної діяльності. Дослідником встановлено, що формування професійного здоров'я учнівської молоді має здійснюватися всередині навчально-виховного процесу, що передбачає дотримання аксіологічного, гносеологічного, здоров'язберігаючого, емоційно-вольового, екологічного та фізкультурно-оздоровчого принципів.

Різномічні аспекти теорії і методики консультування учнівської молоді з мотивів вибору майбутньої професії та побудови професійної кар'єри містяться в працях С. Алексєєвої, В. Байдуліна, Д. Закатнова, Л. Злочевської, Л. Кузьмінської [2, 4, 15, 17, 27]. Прикладна спрямованість цих публікацій слугує забезпеченню якісного наукового супроводу вітчизняної психолого-педагогічної практики щодо реалізації у навчально-виховному процесі загальноосвітньої й професійно-технічної школи одного з важливих напрямів педагогічної роботи, яким є нині підготовка учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри.

Отже, предметом розгляду наукового інформаційно-аналітичного огляду були положення та висновки низки фахових праць психолого-педагогічного напрямку, що містять аналіз теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із підготовкою учнів професійно-технічних навчальних закладів та загальноосвітніх шкіл до планування й реалізації професійної кар'єри. Зокрема, проаналізовано теоретико-методологічні основи підготовки учнівської молоді до вибору

професійної кар'єри, розкрито концептуальні засади формування в учнів ПТНЗ уявлень про професійний успіх, висвітлено зміст та особливості психологічної й педагогічної діяльності з формування готовності учнів ПТНЗ до вибору та реалізації професійної кар'єри, окреслено напрями розвитку й саморозвитку майбутніх кваліфікованих робітників під час трансформаційних соціальних та економічних змін, схарактеризовано засоби розвитку соціально-професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, запропоновано шляхи, методи, педагогічні технології та методики реалізації певних освітньо-педагогічних завдань або їх окремих етапів, визначено критерії, форми й показники оцінювання якості досягнутих результатів.

Список використаних джерел:

1. **Алексеева, С.** Аналіз проблеми формування готовності учнів ПТНЗ до вибору і реалізації професійної кар'єри в педагогічній практиці / Світлана Алексеева // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 66–76. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/11294/1/алексеева.pdf> (дата звернення: 29.08.2017).

2. **Алексеева, С.** Форми та методи он-лайн консультування майбутніх фахівців з розвитку професійної кар'єри / Світлана Алексеева // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, Ін-т магістратури, аспірантури, докторантури, Ін-т математики, фізики і технол. освіти. – Київ ; Вінниця, 2016. – Вип. 44. – С. 194–198. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/166116/1/Алексеева.pdf> (дата звернення: 29.08.2017).

3. **Алексеева, С.** Формування готовності учнівської молоді до вибору і реалізації професійної кар'єри: від теорії до практики / Світлана Алексеева // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2013. – Вип. 5. – С. 80–85. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/11303/1/Алексеева2.pdf> (дата звернення: 29.08.2017).

4. **Байдулін, В.** Особливості інформаційного забезпечення консультування з професійної кар'єри учнів ПТНЗ / Валерій Байдулін // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 8. – С. 147–159.

5. **Вовковінський, М.** Самопізнання – важливий чинник саморозвитку і кар'єрного зростання учнів [Електронний ресурс] / Микола Вовковінський // Теорія і методика професійної освіти : електрон. наук. фах. вид. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Текст. дані. – Київ, 2016 – Вип. 8. – Режим доступу: <http://tmpe.eor.by/images/docs/8/16vovkovinskiy.pdf> (дата звернення: 29.08.2017). – Назва з екрана.

6. **Єршова, Л.** Макроекономічні фактори впливу на розвиток професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів / Людмила

Єршова // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Павлоград, 2017. – Вип. 13. – С. 22–29. – Текст статті доступний в Інтернеті: https://ivet-a.science/images/Journals_IPTO/Arhive/Visnyk132017.pdf. (дата звернення: 05.02.2018).

7. **Закатнов, Д.** Генезис професійної орієнтації в Україні у 20–80-х роках ХХ століття / Дмитро Закатнов // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 8. – С. 160–171.

8. **Закатнов, Д.** Динаміка кар'єрних орієнтації учнів ПТНЗ / Дмитро Закатнов // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (28 жовт. 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. / [уклад.: Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін.]. – Київ, 2014. – Ч. 1. – С. 47–52.

9. **Закатнов, Д.** Конструювання професійної перспективи учнівською молоддю / Дмитро Закатнов // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення у контексті кризи ринку праці : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (1 груд. 2015 р., м. Київ) / [уклад.: Л. М. Капченко та ін.]. – Київ, 2015. – С. 118–123. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/11289/1/Zbirnic_2015%281%29.pdf (дата звернення: 29.08.2017).

10. **Закатнов, Д.** Організаційно-педагогічне забезпечення підготовки учнівської молоді до побудови кар'єри / Д. О. Закатнов // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання [та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Вип. 10, кн. 2. – С. 373–381.

11. **Закатнов, Д.** Особливості професійного самовизначення учнів професійно-технічних навчальних закладів / Дмитро Закатнов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2015. – Вип. 10. – С. 29–38. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2015_10_6 (дата звернення: 29.08.2017).

12. **Закатнов, Д.** Професійна орієнтація у підготовці учнівської молоді до зайнятості / Дмитро Закатнов // Проф.-техн. освіта. – 2014. – № 2. – С. 58–60. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/5911/1/ПРОФЕСІЙНА_ОРІЄНТАЦІЯ_У_ПІДГОТОВЦІ_УЧНІВСЬКОЇ_МОЛОДІ_ДО_ЗАЙНЯТОСТІ.pdf (дата звернення: 29.08.2017).

13. **Закатнов, Д. О.** Профорієнтаційні засади кар'єрного розвитку учнівської молоді / Д. О. Закатнов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2015. – Вип. 9. – С. 86–94. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2015_9_15 (дата звернення: 29.08.2017).

14. **Закатнов, Д. О.** Становление дефиниций «профессиональная карьера» и «консультирование для карьеры» в контексте

професійного самоопределення учащейся молодежи / Д. О. Закатнов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 7. – С. 13–18. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/7904/1/Закатнов.pdf> (дата звернення: 29.08.2017).

15. **Закатнов, Д.** Теоретичні засади проектування системами консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів / Дмитро Закатнов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 12. – С. 40–48. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://lib.iitta.gov.ua/707240/1/3ДА_НВ\(1\).pdf](http://lib.iitta.gov.ua/707240/1/3ДА_НВ(1).pdf) (дата звернення: 29.08.2017).

16. **Закатнов, Д.** Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія / Дмитро Закатнов. – Київ : Пед. думка, 2012. – 160 с. – Текст монографії доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/2192/1/монографія_Технології_професійного_самовизначення.pdf (дата звернення: 29.08.2017).

17. **Злочевська, Л.** Кар'єрне консультування учнівської молоді / Людмила Злочевська // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-тпроф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 8. – С. 172–183.

18. **Злочевська, Л.** Орієнтовно-розвивальна програма «Сходинки до професії» у виборі й реалізації професійної кар'єри / Людмила Злочевська // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-тпроф.-техн. Освіти НАПН України. – Київ, 2015. – Вип. 6. – С. 117–129.

19. **Злочевська, Л.** Педагогічні технології у процесі вибору й реалізації професійної кар'єри учнівської молоді [Електронний ресурс] / Людмила Злочевська // Теорія і методика професійної освіти : електрон. наук. фах. вид. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Вип. 7. – Режим доступу: <http://tmpe.eor.by/images/docs/7/15zlochevska.pdf> (дата звернення: 29.08.2017). – Назва з екрана.

20. **Калошин, В.** Особливості професійного самовизначення учнів ПТНЗ / Володимир Калошин // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 1. – С. 164–177.

21. **Карп'юк, М.** Комунікативна досконалість студентів ПТНЗ: діагностування й психокорекційні заходи розвитку професійної самосвідомості / Марія Карп'юк // Психолінгвістика. Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації : [зб. наук. пр.] / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 12. – С. 82–92. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_12_11 (дата звернення: 29.08.2017).

22. **Карп'юк, М.** Комунікативна компетентність і ділова контактність як умова професійної самореалізації майбутніх кваліфікованих робітників

/ Марія Карп'юк // Психолінгвістика. Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації : [зб. наук. пр.] / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 13. – С. 186–203. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_13_14 (дата звернення: 29.08.2017).

23. **Карп'юк М.** Комунікативна компетентність кваліфікованих фахівців / Марія Карп'юк // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 4. – С. 110–123.

24. **Карп'юк, М.** Розвиток духовної свідомості кваліфікованих фахівців як чинник поглиблення їх соціально-професійної компетентності / Марія Карп'юк // Психолінгвістика. Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації : [зб. наук. пр.] / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 16. – С. 92–104. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2014_16_9 (дата звернення: 29.08.2017).

25. **Карп'юк, М.** Світоглядна компетентність випускників ПТНЗ як основа для нейтралізації соціально-психологічних механізмів маніпуляції їх свідомістю / Марія Карп'юк // Психолінгвістика. Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації : [зб. наук. пр.] / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2013 – Вип. 14. – С. 284–301. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_14_24 (дата звернення: 29.08.2017).

26. **Карп'юк, М.** Ціннісна складова соціально-професійної компетентності кваліфікованих робітників / Марія Карп'юк // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 8. – С. 58–64. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2014_8_12 (дата звернення: 29.08.2017).

27. **Кузьмінська, Л.** Психологічне забезпечення кар'єрного консультування учнів професійно-технічних навчальних закладів: сутність, завдання, підходи [Електронний ресурс] / Лариса Кузьмінська // Теорія і методика професійної освіти : електрон. наук. фах. вид. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Вип. № 10. – Режим доступу: http://tmpe.eor.by/images/Vol_10/16_tmpe_10_kuzminska.pdf (дата звернення: 29.08.2017). – Назва з екрана.

28. **Лозовецька, В.** Методологічні підходи до визначення форм підтримки особистості у професійному самовизначенні / Валентина Лозовецька // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2012. – Вип. 3. – С. 11–18. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/2954/1/Стаття_2.pdf (дата звернення: 29.08.2017).

29. **Лозовецька, В.** Методологічні підходи до формування кар'єри майбутніх фахівців / Валентина Лозовецька // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти

НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 8. – С. 21–27. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2014_8_5 (дата звернення: 29.08.2017).

30. **Лозовецька, В.** Професійне становлення особистості в сучасних умовах праці / Валентина Лозовецька // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2013. – Вип. 5. – С. 20–24.

31. **Орлов, В.** Аксіогенез уявлень учнів ПТНЗ про професійний успіх / Валерій Орлов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2015. – Вип. 9. – С. 27–34. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2015_9_6 (дата звернення: 29.08.2017).

32. **Орлов, В.** Кар'єрні орієнтації суб'єктів сучасної професійної школи / Валерій Орлов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Павлоград, 2017. – Вип. 13. – С. 15-21. – Текст статті доступний в Інтернеті: https://ivet.ua/science/images/Journals_IPTO/Arhive/Visnyk132017.pdf. (дата звернення: 05.02.2018).

33. **Орлов, В.** Формування кар'єрних орієнтацій учнів професійної школи як педагогічна проблема / Валерій Орлов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 12. – С. 37–45. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://lib.iitta.gov.ua/707240/1/ЗДА_НВ\(1\).pdf](http://lib.iitta.gov.ua/707240/1/ЗДА_НВ(1).pdf) (дата звернення: 29.08.2017).

34. **Орлов, В.** Формування уявлень учнівської молоді про життєвий і професійний успіх / Валерій Орлов // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 4. – С. 16–27.

35. **Павлов, Ю.** Здоров'я з позиції загальнолюдських цінностей особистості в сучасних соціально-економічних умовах / Юрій Павлов // Молодь і ринок. – 2013. – № 11. – С. 23–28.

36. **Павлов, Ю.** Принципи і підходи до формування професійного здоров'я учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладах / Юрій Павлов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2013. – Вип. 6. – С. 78–83.

37. **Павлов, Ю.** Психолого-педагогічний аспект формування професійного здоров'я майбутніх фахівців / Ю. О. Павлов // Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 5, Педагогічні науки: реалії та перспективи / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2013. – Вип. 38. – С. 158–164.

38. **Педагогічні** технології підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри: метод. посіб. / [Закатнов Д. О., Орлов В. Ф., Злочевська Л. С., Павлов Ю. О., Локшин В. С.]. – Київ : ІПТО НАПН України, 2015. – 221 с. – Текст посібника доступний в Інтернеті:

<http://lib.iitta.gov.ua/106916/1/МП Пед технологій підготовки .pdf> (дата звернення: 29.08.2017).

39. **Підготовка** учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика : [монографія] / НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти ; [Алексєєва С. В., Закатнов Д. О., Орлов В. Ф. та ін. ; за заг. ред. Д. О. Закатнова]. – Київ : Пед. думка, 2014. – 196 с. – Текст монографії доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/7880/1/MONOGRAF%202014%20PUBL.pdf> (дата звернення: 29.08.2017).

40. **Професійне** навчання майбутніх кваліфікованих робітників : метод. посіб. / [А. В. Селецький, Д. О. Закатнов, С. В. Алексєєва та ін. ; за заг. ред. Д. О. Закатнова]. – Київ : Вид-во ПІТО НАПН України, 2012. – 242 с.

41. **Торчевська, Н.** Етико-моральні аспекти підготовки учнівської молоді до вибори і побудови професійної кар'єри / Н. Торчевська // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 4. – С. 121–130.

42. **Формування** готовності учнів ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри : метод. посіб. / НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти ; [Закатнов Д. О., Орлов В. Ф., Вовковінський М. І. та ін. ; за ред. Д. О. Закатнова]. – Київ : [ПІТО НАПН України], 2015. – 188 с. – Текст посібника доступний в Інтернеті: [http://lib.iitta.gov.ua/705416/7/Формування готовності до вибору кар'єри.pdf](http://lib.iitta.gov.ua/705416/7/Формування_готовности_до_выбору_карьери.pdf) (дата звернення: 29.08.2017).

43. **Łozowiecka, W.** Adaptacja zawodowa jako czynnik efektywnej pracy człowieka / Walentyna Łozowiecka // Edukacja a rynek pracy: Kształcenie społeczno-zawodowe determinantem gotowości człowieka do efektywnej adaptacji zawodowej. – Płocku, 2013. – S. 28–37.

44. **Łozowiecka, W.** Uwarunkowania sukcesu i kariery zawodowej jednostki / Walentyna Łozowiecka // Edukacja a rynek pracy: Kształcenie a kariera zawodowa. – Płocku, 2014. – S. 11–19.

45. **Orlov, V.** The formation of student's civic consciousness and ideas about career at vocational schools / Valeriy Orlov // Наук. вісн. Ін-тпроф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-тпроф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 11. – С. 23–28. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2016_11_4 (дата звернення: 29.08.2017).

46. **Zakatnov, D.** Kariery zawodowe mlodziezyszkolnej= Кар'єрні орієнтації учнівської молоді / Dmitrij Zakatnov // Społeczeństwo. Edukacja. Język/ Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku.– Płock, 2015. – Т. 3. – S. 235–241. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://www.wydawnictwo.pwszplock.pl/Spoleczenstwo/SPOLECZENSTW O.pdf> (дата звернення: 29.08.2017).

47. **Zakatnov, D.** Społeczno-ekonomiczne aspekty orientacji zawodowej młodzieży w kontekście wyboru zawodów robotniczych = Професійна орієнтації молоді на робітничі професії

/ Dmitro Zakatnov // Edukacja a rynek pracy : od procesów do efektów kształcenia :
praca zbiorowa. – Płock, 2012. – S. 43–53.

ДІТИ ТА ІНТЕРНЕТ: РЕАЛЬНІ ЗАГРОЗИ ВІРТУАЛЬНОГО СВІТУ

(рекомендаційний бібліографічний список)

**Упорядник
Горбенко Н. А.,**

науковий співробітник відділу наукової
інформаційно-бібліографічної діяльності
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

У сучасному інформаційному суспільстві Інтернет посідає вагоме місце. Його потенціал активно використовується в різних сферах діяльності. Проте часто віртуальний простір приховує загрози, що можуть зашкодити життю та здоров'ю користувачів. Прикладом цього є деструктивні спільноти, що утворилися у віртуальному світі протягом кількох останніх років. Вони набули поширення і спричинили низку суїцидальних випадків у дитячому та підлітковому середовищі.

До розв'язання проблеми подолання залучення дітей та підлітків до участі у небезпечних віртуальних спільнотах долучилися вітчизняні психологи, педагоги, соціальні педагоги, намагаючись знайти відповіді на реальні виклики віртуального світу.

Зважаючи на актуальність проблеми, Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського підготовлено бібліографічний список літератури з означеної проблеми, який має два розділи:

1. Теоретичне осмислення проблеми негативних впливів деструктивних віртуальних спільнот на дітей та підлітків;

2. Практико-зорієнтована діяльність, спрямована на розв'язання проблеми запобігання залученню дітей та підлітків до небезпечних віртуальних спільнот.

У межах розділів бібліографічні описи згруповано за зведеною українсько-російською абеткою. Описи іноземними мовами подано в кінці розділів. Нумерація позицій у списку – суцільна. У посібнику застосовано систему гіперпосилань на електронні копії та версії документів.

Список адресовано науковим, науково-педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти, педагогам і вихователям закладів освіти, психологам, соціальним працівникам, батькам й усім зацікавленим у розв'язанні проблеми Інтернет-безпеки підростаючого покоління.

1. Теоретичне осмислення проблеми впливу деструктивних віртуальних спільнот на дітей та підлітків

1. Варивода, К. С. Інформаційна безпека підлітків в Інтернет мережі / К. С. Варивода // Молодий вчений. – 2016. – № 3. – С. 365–368. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_3_87 (дата звернення: 01.02.2018).

У статті розглянуто проблему інформаційного захисту підлітків у віртуальному просторі. Наголошено, що для ефективного забезпечення інформаційної безпеки підлітків важливою є єдність вимог та співпраці вчителів і батьків. Визначено заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки підлітків – правові, технічні та програмні, виховні та організаційні, моральні та етичні, захист психіки і здоров'я людини. Зазначено, що навчання й виховання підлітків з питань інформаційної безпеки мають сприяти розвитку інформаційно-комунікаційних компетентностей, серед яких: грамотний і успішний пошук інформації, критична оцінка інформації, творення, перетворення і презентація інформаційного змісту, правові засади творення й поширення інформаційного змісту, емпатія й образотворення, безпека і приватність, участь у мережних спільнотах.

2. Гумінський, Р. В. Методи і засоби виявлення інформаційних загроз віртуальних спільнот в Інтернет середовищі соціальних мереж : автореф. дис. ... канд. техн. наук : спец. 21.05.01 «Інформаційна безпека держави» / Гумінський Руслан Вікторович ; Нац. авіац. ун-т. – Київ, 2016. – 20 с.

Розроблено методи та засоби виявлення й оцінювання інформаційних загроз віртуальних спільнот (ВС). Побудовано формальну модель ВС, що містить моделі внутрішнього та зовнішнього інформаційного середовища. Запропоновано показник інформаційної загрози шляхом визначення цінності ВС з урахуванням кількості її учасників, структури зв'язків між дискусіями у ВС та якість інформаційного наповнення сторінок дискусій. Розроблено метод прийняття рішення з протидії інформаційним загрозам ВС та метод обґрунтованих рішень щодо вибору дискусій ВС для інформаційного впливу. Розроблено алгоритм пошуку сторінок дискусій ВС з використанням формалізованих запитів глобальних пошукових систем та запитів API-менеджерів соціальних мереж відповідно до їх інформаційного наповнення та алгоритми формування інформаційного середовища таких спільнот. Розроблено архітектуру програмно-алгоритмічного комплексу моніторингу й аналізу інформаційних загроз ВС у соціальних мережах.

3. Деркаченко, Я. А. Соціальні мережі, як середовище для технологій маніпулятивного впливу/ Я. А. Деркаченко // Сучас. захист інформації. – 2016. – № 1. – С. 51–59. – Бібліогр.: 12 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/szi_2016_1_8 (дата звернення: 01.02.2018).

У статті розглянуто соціальну мережу, як механізм впливу на соціальні, культурні, економічні та політичні взаємини. Обґрунтовано основні чинники використання соціальних мереж як середовища для технологій маніпулятивного впливу та їх місце у житті людини. Проаналізовано й досліджено останні

публікації, як в Україні, так і за її межами. Висвітлено проблему, захисту користувачів соціальних мереж від загроз, пов'язаних із неусвідомленими інформаційними впливами, формуванням штучної психічної залежності, маніпулювання суспільною свідомістю з використанням спеціальних засобів впливу. Наголошено на доцільності створення відповідних контролюючих державних органів для забезпечення інформаційно-психологічної безпеки користувачів, що є основою національної безпеки.

4. Ткачишина, О. Р. Психологічна безпека особистості та явища стереотипізації у сучасному інформаційному середовищі / О. Р. Ткачишина // Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2017. – Вип. 8. – С. 277–281. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2017_8_63 (дата звернення: 02.02.2018).

У статті висвітлено проблему психологічної безпеки особистості в сучасному інформаційному середовищі. Розкрито сутність та основні критерії психологічної безпеки особистості в сучасному інформаційному середовищі. Розглянуто явище стереотипізації, особливості стереотипів у сучасному інформаційному просторі, роль та місце стереотипів в інформаційному середовищі та їх зв'язок з психологічною безпекою особистості. Наголошено на необхідності формування психологічної безпеки в інформаційному середовищі, зокрема мережі Інтернет, що є особливо актуальним для дітей шкільного віку, підлітків та молоді.

5. Федоренко, Р. П. Аналіз особливостей ставлення сучасних підлітків до «груп смерті» та небезпечних ігор у соціальних мережах / Р. П. Федоренко, Т. Л. Лех // Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2017. – Вип. 8. – С. 281–286. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2017_8_64 (дата звернення: 01.02.2018).

Стаття містить теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей прояву зацікавленості «групами смерті» та небезпечними іграми в соціальних мережах сучасними підлітками. Проаналізовано сімейні стосунки в родинах та їхній вплив на пошуки дітьми підліткового віку контактів з небезпечними групами. Виявлено, що особливо важливими є стосунки дитини з матір'ю. Дослідження показало, що чим тіснішим є цей зв'язок, тим вище оцінює дитина віру в себе, у своє майбутнє і в життя в цілому. Здобуті результати свідчать про необхідність роботи з батьками щодо перспективи налагодження стосунків з дітьми, особливо, підліткового віку.

6. Фролова, Т. Чи варто витратити час на віртуальне життя? / Тетяна Фролова // Справи сімейні. – 2017. – № 6. – С. 28–29.

У статті йдеться про проблему надмірного захоплення віртуальною реальністю сучасними дітьми.

7. Шугайло, Я. В. Особливості впровадження педагогічної моделі подолання негативного впливу засобів масової інформації на процес соціалізації

підлітків / Я. В. Шугайло // ScienceRise: PedagogicalEducation. – 2017. – Vol. 10. – С. 23–28.

У статті досліджено питання впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування педагогічної моделі подолання негативного впливу мас-медіа. Визначено соціально-педагогічні умови подолання негативного впливу ЗМІ, основні принципи програми формування критичного ставлення підлітків до мас-медіа та розглянуто компоненти програми (цілепокладальний, організаційний, змістовий, технологічний).

8. Chernykh, O. Teenager's safe online behavior and the level of key competencies development / Olena Chernykh // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2017. – Вип. 3. – С. 129–134. – Бібліогр.: с. 133–134.

У статті висвітлено результати дослідження рівня розвитку базових компетенцій безпечної поведінки підлітків в Інтернеті, що проводилось в Україні. Серед ключових автором розглянуто такі компетенції: «Розуміння поняття права людини онлайн», «Електронна участь», «Збереження здоров'я під час роботи з цифровими пристроями», «Звернення по допомогу та захист». Критеріями розвитку цих компетенцій обрано когнітивний, релятивний та поведінковий. Стаття також містить якісний, кількісний і кореляційний аналіз відповідей підлітків щодо їхніх знань, навичок і цінностей як користувачів Інтернету, досвіду використання Інтернету, зв'язку між віком, статтю, місцем проживання, часом проведення в Інтернеті підлітком і батьками та рівнем розвитку ключових компетенцій безпечної поведінки в Інтернеті.

2. Практико-зорієнтована діяльність, спрямована на розв'язання проблеми запобігання залученню дітей та підлітків до небезпечних віртуальних спільнот

8. Про деякі питання щодо організації виховної роботи у навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році [Електронний ресурс] : лист М-ва освіти і науки України від 27 лип. 2017 р. № 1/9-413 // Освіта.ua. – Текст. дані. – [Київ], 2017. – Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/56857/ (дата звернення: 04.02.2018). – Назва з екрана.

Аналітичні матеріали щодо проблемних питань, які мають місце в дитячому середовищі та які потрібно враховувати керівникам і педагогічним працівникам шкіл у плануванні виховної роботи з учнівськими колективами.

● * * *

9. Безпека дітей в Інтернеті: попередження, освіта, взаємодія [Електронний ресурс] : обл. наук.-метод. Інтернет-конференція / Комунал. закл. «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського» // Комунальний заклад «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського» : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – [Кіровоград, б. р.]. – Режим доступу: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/> (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

Подано матеріали обласної Інтернет-конференції, присвяченої психолого-педагогічним проблемам профілактики шкідливого впливу Інтернет-ресурсів на дітей і підлітків та формування інформаційної культури школярів.

10. **Безпека дітей мережі Інтернет** [Електронний ресурс] / підгот. Суржко О. М. // SlideShare. – Електрон. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/violet1975/ss-73650292> (дата звернення: 06.02.2018). – Назва з екрана.

У матеріалі подано добірку психологічних порад для батьків щодо подолання небезпечного впливу мережі Інтернет на психіку дітей та підлітків.

11. **Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями** [Електронний ресурс] : метод. рек. / М-во освіти і науки України, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, Міжнар. жіночий правозахис. центр «Ла Страда-Україна» [та ін. ; авт. кол.: О. А. Удалова, О. В. Швед, М. В. Євсюкова та ін.]. – Текст. дані. – Київ, 2010. – 71 с. – Режим доступу: www.la-strada.org.ua/ucp_mod_library_download_175.html (дата звернення: 25.01.2018). – Назва з екрана.

У методичних рекомендаціях висвітлено деякі проблеми безпеки використання інформаційно-комунікаційних технологій, розглянуто форми і методи роботи щодо формування культури користування інформаційними засобами зв'язку серед учнів, студентів та їхніх батьків.

12. **Белоусова, А.** О чем говорят дети со специалистами линии доверия: на смену «Синим китам» пришли «Розовые феи», шрамирование и «собачий кайф» [Электронный ресурс] / Анастасия Белоусова // Сегодня. – Текст. дан. – Киев, 2017. – 6 июня. – Режим доступа: <https://www.segodnya.ua/lifestyle/fun/o-chem-govoryat-deti-so-specialistami-linii-doveriya-na-smenu-sinim-kitam-prishli-rozovye-fei-shramirovanie-i-sobachiy-kayf-1026384.html> (дата обращения: 02.02.2018). – Загл. с экрана.

У статті йдеться про діяльність Національної дитячої гарячої лінії «Ла Страда-Україна», спрямованої на профілактичну роботу щодо подолання негативного впливу віртуальних спільнот на підлітків.

13. **В Україні запрацювала Національна дитяча «гаряча лінія»** [Електронний ресурс] / Громад. організація «Ла-Страда Україна» // LaStradaUkraine. – Текст. дані. – [Київ : б. в., б. р.]. – Режим доступу: http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_345.html (дата звернення: 25.01.2018). – Назва з екрана.

У статті йдеться про діяльність Національної дитячої «гарячої лінії» із запобігання насильству та захисту прав дітей Центру «Ла Страда-Україна».

14. **Гольцберг, Е.** Не отбирайте у детей компьютер, или Правила безопасности в Сети [Электронный ресурс]/ Екатерина Гольцберг // ZN,UA. – Текст. дан. – Киев, 2017. – Режим доступа: <https://zn.ua/family/ne-otbirayte-u-detey-kompyuter-ili-pravila-bezopasnosti-v-seti-.html> (дата обращения: 05.02.2018). – Загл. с экрана.

У статті викладено авторське бачення проблеми небезпек віртуального середовища для дітей і підлітків та запропоновано поради батькам щодо навчання дітей правил безпеки в Інтернеті.

15. **Гулбіані, Д.** «Білий ведмідь» конкурує із вбивчими іграми: дітям запропонували 50 добрих завдань [Електронний ресурс] / Діана Гулбіані // 20 хвилин. – Текст. дан. – [Вінниця], 2017. – Режим доступу: <https://vn.20minut.ua/Podii/biliy-vedmid-konkurue-iz-vbivchimi-igrami-dityam-zaproponovali-50-dobr-10588066.html> (дата звернення: 06.02.2018). – Назва з екрана.

У статті розглянуто альтернативну небезпечним віртуальним квестам гру для підлітків та запропоновано психологічні поради з проблеми збереження життя та здоров'я дітей від «груп смерті».

16. **Гулбіані, Д.** Поради батькам: як правильно застерегти дитину від смертельних Інтернет-ігор? [Електронний ресурс] / Діана Гулбіані // 20 хвилин. – Текст дані. – [Вінниця], 2017. – Режим доступу: <https://vn.20minut.ua/Podii/poradi-batkam-yak-pravilno-zasteregti-ditinu-vid-smertelnih-internet-i-10588346.html> (дата звернення: 06.02.2018). – Назва з екрана.

У статті йдеться про больові почуття дітей, на які впливають творці ігор накшталт «Синого кита». Подано сім настанов, що допоможуть батькам, невикликаючи нездорового інтересу в дитини, обережно розповісти їй просуїцидальні ігри.

17. **Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі : посіб. для батьків** / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, «Київстар»; [Ігор Володимирович Литовченко, Сергій Дмитрович Максименко, Сергій Іванович Болтівець та ін.]. – Київ : Аванпост-Прим, 2010. – 48 с. – Текст посібника доступний в Інтернеті: http://rvo-kolomak.ucoz.ua/Informatizazija/kijiv_star.pdf (дата звернення: 06.02.2018).

У посібнику розкрито можливості сучасних інформаційних технологій – Інтернету, мобільного зв'язку та висвітлено способи безпечної поведінки дитини у віртуальному просторі, що убезпечать від негативного впливу на її психічне й фізичне здоров'я.

18. **Добродняк, О.** Під впливом «синіх китів». Психологиня розповіла, які типи дітей у зоні ризику «груп смерті» [Електронний ресурс]: [бесіда з психологом та головою секції сімейн. терапії громад. орг. «Українська спілка психотерапевтів» Оленою Добродняк / підгот. Ганна Беловольченко] // Дивись.info. – Текст. дані. – [Львів], 2017. – Режим доступу: <http://dyvys.info/2017/02/21/pid-vplyvom-synih-kytiv-psyhologynya/> (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

У матеріалі йдеться про мотиви, якими керуються підлітки, вступаючи до небезпечних віртуальних спільнот, про те, чи варто надавати великого розголосу цій проблемі, та поради стурбованим батькам.

19. **Луньова, А.** Дитячий психолог – про небезпечні підліткові тренди у соцмережах (відео) [Електронний ресурс]: [інтерв'ю з психологом А. Луньовою / провела Світлана Варвянська] // Трибуна. – Електрон. дані. – [Полтава], 2017. –

Режим доступу: <https://tribuna.pl.ua/news/dityachij-psiholog-pro-nebezpechni-trendi-u-pidlitkovih-grupah-u-sotsmerezah/> (дата звернення: 06.02.2018). – Назва з екрана.

Стаття містить інтерв'ю з психологом про причини небезпечного потягу підлітків до псевдо-друзів у соціальних мережах та шляхи подолання цієї проблеми.

20. Медіаграмотність та критичне мислення в початковій школі : посіб. для вчителя / Акад. укр. преси ; [Бакка Т., Голощапова В., Дегтярьова Г. та ін.]. – Київ : Акад. укр. преси ; Центр. вільн. преси, 2017. – 196 с. – (Бібліотека масової комунікації та медіаграмотності Академії української преси). – Текст доступний в Інтернеті: http://iskrivka-school.edukit.kr.ua/Files/downloads/2017_Pochatkova_school.pdf (дата звернення: 06.02.2018).

Посібник спрямований на формування практичних навичок із розуміння, аналізу й оцінювання змісту медіа, здатності створити власний медіапродукт і оцінити власну медіаактивність.

21. Миколаєнко, І. Смертельні ігри, в які граються діти [Електронний ресурс] / Інна Миколаєнко // Уряд. кур'єр. – Текст. дані. – Київ, 2017. – 24 лют. (№ 36). – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/smertelni-igri-v-yaki-grayutsya-diti/> (дата звернення: 03.02.2018). – Назва з екрана.

Поради батькам, щодо запобігання потраплянню дітей у злочинні Інтернет-спільноти та міркування українських психологів щодо участі суспільства у розв'язанні цієї проблеми.

22. Моргун, О. Що потрібно знати про «групи смерті» та як захистити дітей від суїциду [Електронний ресурс] / Оксана Моргун // Народне слово. – Текст. дані. – [Збараж], 2017. – Режим доступу: <http://narodne-slovo.te.ua/2017/03/10/scho-potribno-znaty-pro-hrupy-smerti-ta-yak-zahystyty-ditej-vid-sujitsydu/> (дата звернення: 04.02.2018). – Назва з екрана.

У статті йдеться про згубний вплив віртуальних «груп смерті» на психіку дітей та поради психолога батькам щодо запобігання залучення дітей до цих спільнот.

23. Мурашка, З. Віртуальний світ – реальні загрози [Електронний ресурс] / Зоряна Мурашка // Вільне життя : [всеукр. незалеж. громад.-політ. газ.]. – Текст. дані. – Тернопіль, 2017. – 12 січ. – Режим доступу: <http://vilne.org.ua/2017/01/virtualnyi-svit-realni-zahrozy/> (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

У статті йдеться про приховані небезпеки соціальних мереж.

24. Найдюнова, Л. Що потрібно знати батькам про маніпуляції в соціальних мережах / Любов Найдюнова // Справи сімейні. – 2017. – № 12. – С. 22–23.

У статті йдеться про особливості втягування підлітків у «смертельні квести».

25. Найдюнова, Л. Як розповісти дитині про небезпечні квести і не спровокувати цікавість – порада психолога [Електронний ресурс] / Любов Найдюнова // MediaSapiens. – Текст. дані. – [Київ], 2017. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/authors_view/yak-rozpovisti-ditini-pro-nebezpechni-kvesti

[sti i ne sprovokuvati tsikavist porada psikhologa/](#) (дата звернення: 04.02.2018). – Назва з екрана.

У статті автор висловлює думку щодо поведінки батьків у ситуації, коли в соціальних мережах з'явилися групи, де дітей можуть схилити до самогубства.

26. **Небезпечні квестидля дітей: профілактика залучення** : метод рек. / М-во освіти і науки України, Нац. акад. пед. наук України, Укр. наук.-метод. центр практик. психології і соц. роботи [та ін. ; авт.: Андрєєнкова В. Л., Берзіня О. О., Бовсуновська Т. А. та ін.]. – Київ, 2017. – 73 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://la-strada.org.ua/ucp_file.php?c=efxOgcuL15Vwjf7sJk3TPL95Vwjf7t (дата звернення: 04.02.2018).

Книжка містить рекомендації щодо запобігання втягненню дітей у небезпечні квести. Надано інформацію про можливості реагування в разі виявлення таких випадків. Окрему увагу приділено особливостям такої роботи в різних цільових аудиторіях – серед педагогічних працівників, батьків, дітей.

27. **Перекопайко, О.** Охота на «Синих китов»: 7 советов родителям [Электронный ресурс] / Ольга Перекопайко // Сегодня. – Текст. дан. – Киев, 2017. – 20 февр. – Режим доступа: <https://www.segodnya.ua/ukraine/ohota-na-sinih-kitov-7-sovetov-roditelyam-857250.html> (дата обращения: 04.02.2018). – Загл. с экрана.

У статті вміщено поради психолога для батьків щодо профілактики втягування дітей у небезпечні віртуальні ігри.

28. **Підлітки соцмережах: спілкування з наслідками?** [Електронний ресурс] // Vitagramma. – Текст. дані. – [Київ], 2016. – Режим доступу: <https://vitagramma.com/news-item/podrostki-v-sotssetyah-obschenie-s-posledstviyami> (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

У статті йдеться про контент, що є шкідливим для підлітка, та поради щодо уникнення небезпеки віртуального спілкування.

29. **Попередження втягнення неповнолітнього до «Групи смерті» у соціальних мережах** [Електронний ресурс] // SlideShare. – Електрон. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/Center-Inspiration/ss-73202511> (дата звернення 11.02.2018). – Назва з екрана.

Матеріал містить перелік заходів щодо запобігання втягненню неповнолітніх до суїцидальних груп у соціальних мережах.

30. **Смертельні квести – це реальність сьогодні!** [Електронний ресурс]: «Нам телефонували діти, які були героями смертельних квестів», – розповідає директорка «гарячих ліній» Ла Страда-Україна: [за матеріалами бесіди з директором департаменту Нац. гарячих ліній громад. орг. «Ла Страда-Україна» А. Кривуляк про причини участі підлітків у смертельних квестах та як цьому зарадити] // Академія / Запоріж. держ. інж. акад. – Текст. дані. – Запоріжжя, 2017. – Лют. (№ 2). – С. 7. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/201_2017_78.pdf (дата звернення 25.01.2018). – Назва з екрана.

31. **Скичко, О.** Смертельна гра із «синіми китами». Психологи розповіли, кому потрібні дитячі самогубства [Електронний ресурс] / Ольга Скичко // ТСН. –

Текст. дані. – [Київ], 2017. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/smertelna-gra-iz-sinimi-kitami-psihologi-rozpovili-komu-potribni-dityachi-samogubstva-880658.html> (дата звернення: 01.02.2018). – Назва з екрана.

У статті вміщено відомості про небезпечні групи в соціальних мережах, подано думку психологів Наталії Підлісної та Світлани Ройз щодо причин залучення дітей до ризикованих спільнот і психологічні поради батькам для організації ефективного спілкування з дітьми.

32. Смертельні квести: як «сині кити» вбивають підлітків, розповідають правоохоронці Броварів (відео) [Електронний ресурс] // At Brovary. – Електрон. дані. – [Бровари, 2017]. – Режим доступу: [https://atbrovary.org/article/2237/Смертельні+квести%3A+як+"сині+кити"+вбивають+підлітків%2C+розповідають+правоохоронці+Броварів++%28ВІДЕО%29](https://atbrovary.org/article/2237/Смертельні+квести%3A+як+) (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

У статті йдеться про профілактичну роботу правоохоронних органів міста Бровари Київської області з дорослими, що проводилася з метою запобігання втягуванню підлітків у небезпечні віртуальні спільноти.

33. Табас, Т. Маніпуляція свідомістю дитини в Інтернет-просторі та шляхи вирішення проблеми Інтернет-насилля [Електронний ресурс] / Тетяна Табас // Освітній портал «Академія». – Текст. дані. – [Б. м.], 2015. – Режим доступу: <https://academia.in.ua/навчальні-матеріали/маніпуляція-свідомістю-дитини-в-інтернет-просторі-та-шляхи-вирішення-проблеми> (дата звернення: 04.02.2018). – Назва з екрана.

У статті досліджено особливості впливу інформації на дитячу свідомість. Розглянуто можливі небезпеки, яких зазнає неповнолітня особа в Інтернет-просторі, та запропоновано шляхи розв'язання проблеми Інтернет-насилля.

34. Ткачук, І. В. Увага, батьки: небезпечні ігри в Інтернеті! [Електронний ресурс] / Ткачук Інна Володимирівна // Класна оцінка: освіт. портал. – Текст дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/uvaga-batki-nebezpechni-igri-v-interneti.html> (дата звернення: 04.02.2018). – Назва з екрана.

У статті розглянуто причини залучення підлітків до суїцидальних віртуальних спільнот та подано психолого-педагогічні поради щодо участі батьків у житті своїх дітей.

35. Топ-10 питань про небезпечні спільноти, які спонукають до самогубства дітей [Електронний ресурс] // Волинські новини. – Текст. дані. – [Луцьк], 2017. – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/society/top-10-pytan-pro-nebezpechni-spilnoty-iaki-sponukaiut-do-samohubstva-ditey/> (дата звернення: 04.02.2018). – Назва з екрана.

У статті висвітлено найважливіші питання щодо деструктивних віртуальних спільнот, які хвилюють батьків і дітей.

36. Чорна, І. Викладачі кафедри практичної психології ТНПУ ім. В. Гнатюка активно займаються просвітницькою діяльністю в ЗМІ [Електронний ресурс] / [І. М. Чорна] // Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка: [офіц. сайт]. – Текст.

дані. – Тернопіль, [б. р.]. – Режим доступу: <http://tnpu.edu.ua/news/1070/> (дата звернення: 07.02.2018). – Назва з екрана.

У статті акцентовано увагу батьків на актуальних проблемах дітей та підлітків. З'ясовано причини залежності підлітків від смертельно небезпечної групи «Море китів».

37. **Швець, Г.** Чи здатен вбивати Інтернет?: роздуми про «групи смерті» [Електронний ресурс] / Григорій Швець // ZAXID.NET. – Текст. дані. – [Львів], 2017. – Режим доступу: https://zaxid.net/chi_zdaten_vbivati_internet_n1418562 (дата звернення: 02.02.2018). – Назва з екрана.

У статті розкрито Інтернет-загрози для сучасних підлітків.

38. **Як захистити дитину в Інтернеті?** [Електронний ресурс] // Профспілка працівників освіти і науки : офіц. сайт. – Текст. дані. – [Київ], 2018. – Режим доступу: <https://pon.org.ua/novyny/6138-yak-zahistiti-ditinu-v-nternet.html> (дата звернення: 07.02.2018). – Назва з екрана.

У статті розглянуто ризики, які приховує Інтернет, та можливості захисту від загроз у всесвітній мережі.

ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ

**Довідковий бюлетень
«АНАЛІТИЧНИЙ ВІСНИК У СФЕРІ ОСВІТИ Й НАУКИ»**

Вип. VII

Електронне періодичне видання
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Головний редактор – Л. Д. Березівська

Відповідальний за випуск – А. В. Селецький

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
вул. М. Берлинського, 9, Київ, 04060, Україна, тел. (044)467–22–14, тел./факс (044)440–35–48.
E-mail: dnpb@i.ua; <http://dnpb.gov.ua/ua/>